

POLIISIN YLIJOHDON JULKAISUSARJA
PUBLIKATIONSSERIE FÖR POLISENS HÖGSTA LEDNING

Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta

3 • 2008

Tekijät (toimielimestä, toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Poliisihallinnon arvoprojekti ohjausryhmän pj Arto Nieminen, siht. Tuija Saari projektiryhmän pj Sauli Kuha, siht. Tuija Saari		Julkaisun laji	
		Toimeksiantaja Sisäasiainministeriö	
		Toimielimen asettamispäivä 14.3.2007, SM033:00/2007	
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielisenä) Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta on kooste kirjoittajien eettisistä pohdinnoista poliisihallinnon ammattilaisten näkökulmasta. Kirjoitukset eivät sinällään ole poliisihallinnon virallinen ja vahvistettu käsitys asiaintilasta, vaan kirjoitusten tarkoituksena on toimia arvokeskustelujen apuvälineenä, keskustelun ja kysymysten herättäjänä. Kirjoittajina ovat toimineet mm. lääninpoliisijohtaja Sauli Kuha, hallitusneuvos Tiina Eränkö ja Poliisiammattikorkeakoulun rehtori Seppo Kolehmainen.			
Avainsanat (asiasanat) poliisi, arvot, etiikka			
Muut tiedot ISBN 978-952-491-097-2 (pdf), SM033:00/2007			
Sarjan nimi ja numero Poliisin ylijohdon julkaisusarja 3/2008		ISSN 1459-7829	ISBN ISBN 978-952-491-096-5 (nid.)
Kokonaissivumäärä 45	Kieli suomi	Hinta -	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja sisäasiainministeriö		Kustantaja sisäasiainministeriö	

Författare (organ, organets namn, ordförande, sekreterare) Polisförvaltningens värdeprojekt styrgruppens ordförande Arto Nieminen, sekr. Tuija Saari projektgruppens ordförande Sauli Kuha, sekr. Tuija Saari		Publikationsslag	
		Uppdragsgivare Inrikesministeriet	
		Organet tillsatt, datum 14.3.2007, SM033:00/2007	
Publikationens namn (även på svenska) Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta (Inlägg om polisens yrkesetik)			
Publikationens delar			
Sammandrag Inlägg om polisens yrkesetik är en sammanställning om skribenternas reflexioner kring etik, ur deras synvinkel som arbetar inom polisförvaltningen. Texterna är inte i sig polisförvaltningens officiella och fastställda uppfattning om situationen, utan deras syfte är att väcka frågor och diskussion och därmed fungera som hjälpmedel för värdediskussion. Som skribenter har fungerat bl.a. länspolischef Sauli Kuha, regeringsrådet Tiina Eränkö och Polisyrkeshögskolans rektor Seppo Kolehmainen.			
Nyckelord (referensord) polis, värden, etik			
Övriga uppgifter ISBN 978-952-491-097-2 (pdf), SM033:00/2007			
Publikationsseriens namn och nummer Polisens högsta ledning, publikationsserie 3/2008		ISSN 1459-7829	ISBN ISBN 978-952-491-096-5 (nid.)
Totalt antal sidor 45	Språk finska	Pris -	Konfidentialitet offentlig
Distributör Inrikesministeriet		Förläggare Inrikesministeriet	

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe.....	2
Luku 1. JOHDANTO	4
Luku 2. JOKAISELLA IHMISELLÄ ON YHTÄLÄINEN ARVO	6
Luku 3. VASTUULLINEN, LÄPINÄKYVÄ JA TARKOITUKSENMUKAINEN VALTA ...	17
Luku 4. TOIMINTA OSANA TYÖYHTEISÖÄ.....	23
Luku 5. POLIISIN TOIMINTA VAPAA-AIKANA	26
Luku 6. ESIMIEHEN ETIIKKA.....	29
Luku 7. POLIISI AVOIMIEN TIETOVARASTOJEN ÄÄRELLÄ.....	32
Luku 8. MEDIA - MAHDOLLISUUS JA UHKA.....	35
Luku 9. LAHJOMATON POLIISI	40

Esipuhe

Poliisin arvojohtamisen perusteiksi on valittu neljä arvoa:

- oikeudenmukaisuus
- ammattitaito
- palveluperiaate
- henkilöstön hyvinvointi

Poliisin eettiset arvot on puolestaan kirjoitettu poliisivalaan, jonka jokainen uusi poliisiksi valmistuva antaa:

- käyttäydyn kaikissa tilanteissa poliisin arvolle kuuluvalla tavalla
- kunnioitan jokaisen ihmisarvoa ja oikeuksia
- käytän valtuuksiani lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla
- noudatan esimiesteni käskyjä ja olen valmis kohtaamaan poliisin työhön liittyvät vaarat
- toimin avoimesti ja sovinnollisuutta edistäen
- käyttäydyn rehdisti, auttavaisesti ja ammatillista yhteishenkeä edistäen
- olen oikeudenmukainen ja toimin koko työyhteisön parhaaksi

Nämä eivät ole juridisesti sitovia normeja, vaan moraalisesti velvoittavia lausumia, joilla poliisi kertoo myös organisaation ulkopuolelle toimintatavoistaan. Eettisillä säännöillä ja ohjeilla taas pyritään ohjeistamaan myös poliiseja toteuttamaan arvojaan. Nekin ovat suositusluonteisia. Hyvän poliisitoiminnan julistus, joka näkyy julisteina poliisin toimitiloissa, on linkki lainsäädännön ja eettisten ohjeiden välissä. Julistukseen on tiivistetty poliisilain keskeisiä periaatteita. Tunnetuimmat ohjeet ovat Euroopan neuvoston ministerineuvoston vuonna 2001 hyväksymät eurooppalaiset poliisin eettiset ohjeet, jotka on julkaistu myös suomeksi. Näissä on lueteltu kattava lista ennen kaikkea valtion ja organisaation mutta myös yksittäisen työntekijän velvollisuuksista ja oikeuksista.

Eettiset ohjeet yllyttävät keskusteluun ja toivottavasti muistuttavat päätöksentekotilanteissa noudatettavista periaatteista ja yhteisön sitoutumisesta niihin. Poliisin toiminnan normipohja keskeisine periaatteineen on määritelty mm. poliisilaissa, poliisin hallintolaissa sekä virkamieslaissa. Sama ammattietiikka koskee koko poliisin henkilöstöä, ei vain poliisimiehiä tai kenttäpoliiseja, vaikka julkinen keskustelu poliisin etiikasta onkin painottunut virkapukuisten toimintaan. Organisaation kokonaisuuden esiin tuominen onkin yksi poliisin valistustehtävistä.

Palveluperiaate on yksi virkamiehen ammattieettisistä periaatteista. Hyvän poliisitoiminnan julistus on myös palvelusitoumus. Poliisin tulee toimia yhdenmukaisesti samojen arvojen ja eettisten toimintamallien mukaan koko maassa ja kohdeltava kaikkia kohtaamiaan ihmisiä yhdenvertaisesti. Ihmisten tulee tietää, millaista palvelua poliisi tarjoaa. Palveluperiaate kuvaa myös poliisin työn perimmäistä tavoitetta: poliisi on olemassa, jotta muut voisivat elää ja tehdä työnsä turvallisesti. Kaikkia virkamiehiä ohjaavat arvot on kirjattu valtionhallinnon käsikirjaan Arvot arjessa.

Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta -teos on syntynyt poliisihallinnon eri tehtävissä toimineiden virkamiesten kirjoitusten tuloksena. Poliisin etiikkajulkaisun kirjoittamista pohdittaessa tehtävänä oli kirjoittaa poliisietiikasta tämän päivän keskeisten eettisten haasteiden näkökulmasta. Kirjoittajina ovat toimineet apulaisjohtaja Erkki Ellonen, lääninpoliisiylitarkastaja Kari Hemminki, rikostarkastaja Tapio Kalliokoski, Poliisiammattikorkeakoulun johtaja Seppo Kolehmainen, lääninpoliisijohtaja Sauli Kuha, hallitusneuvos Tiina Eränkö, poliisipäällikkö Markku Luoma, sisäisen turvallisuuden sihteeristön päällikkö Tarja Mankkinen, rikosylikomisario Timo Nyyssönen, yliopettaja Petri Raivola, ylitarkastaja Kari Santalahti sekä viestintäpäällikkö Mikko Väänänen.

Puheenvuoroja poliisin ammattietiikasta -teos on käynyt kommentteilla silloisella eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jaakko Jonkalla sekä poliisin yksiköissä. Kommentit antoivat työlle arvokasta ja tarpeellista palautetta sekä korjausehdotuksia. Kirjoittajista Tarja Mankkinen, Kari Hemminki ja Sauli Kuha sekä viimevaiheessa Petri Raivola ovat tarkistaneet tekstiä annettujen kommenttien perusteella ja tekstiin on tehty tarvittavat muutokset.

Tässä teoksessa poliisin keskeisiä eettisiä periaatteita on pyritty käsittelemään mainintaa syvemmmältä, mutta oppikirja- tai tutkimustekstiä selkeämmin ohjaavalla otteella. Mukaan valitut teemat edustavat kirjoittajien näkemystä lähitulevaisuuden keskeisistä eettisistä haasteista ja niiden kohtaamisen edellytyksistä.

Kirja ei pyri osoittamaan sormella, mikä on oikein ja mikä on väärin. Teoksen kirjoittajat ovat pyrkineet pohtivaan ja kysymyksiä herättävään kirjoitustapaan. Eettisen toiminnan pohjana on jokaisen oma henkilökohtainen arvomaailma ja ajattelu. Puheenvuoroja poliisin ammattietikasta -teos on kooste kirjoittajien eettisistä pohdinnoista poliisihallinnon ammattilaisten näkökulmasta. Kirjoitukset eivät sinällään ole poliisihallinnon virallinen ja vahvistettu käsitys asiaintilasta, vaan kirjoitusten tarkoituksena on toimia arvokeskustelun apuvälineenä, keskustelun ja kysymysten herättäjänä.

Luku 1. JOHDANTO

Eettisen poliisitoiminnan ja poliisietiikan määritteleviä peruskysymyksiä ovat: ”Millaista on hyvä poliisitoiminta ja millaisia ovat sen edellytykset?” Ammattieettiset periaatteet ovat välttämättömiä oikeiden ja hyvien toimintatapojen edistämiseksi. Poliisimies valitsee toimintatapansa vallitsevan tavan, annetun koulutuksen tai normin, säännöksen tai menettelytapaohjeen mukaisesti. Arjen työssä tulee esiin jatkuvasti monimutkaisia valintatilanteita, joissa opitut valintakriteerit eivät jostakin syystä toimi tai ammattitiedossa tai –taidossa tuntuu löytyvän aukkoja. Ammattieettisten periaatteiden tarkoituksena on antaa ohjeita, yhteisön tukea ja itseluottamusta tällaiseen valintatilanteeseen.

Päivittäisessä poliisityössä ei juurikaan pysähdytä miettimään toiminnan eettistä arvoa tai toimenpiteiden seurauksia etiikan kannalta. Poliisikin toimii usein totuttujen toimintatapojen mukaisesti. Rutiinit helpottavat toimintaa ja nopeuttavat päätösten tekemistä yksittäistapauksissa.

Parhaimmillaan rutiineihin on tiivistynyt myös yhteisön etiikan tietämys, kyseenalaistamaton oikein tekemisen tapa. Sisäistäessään poliisihallinnon arvot, yksittäinen työntekijä oppii ymmärtämään myös rutiinien perusteet ja tuntee niihin kiteytyneet yhteiset periaatteet. Näin hän oppii kunnioittamaan arvokkaita perinteitä ja kyseenalaistamaan vääriä tottumuksia.

Toisinaan rutiinit saattavat tehdä toiminnan kaavamaiseksi ja johtaa automaattiseen ratkaisuun silloinkin, kun perusteiden harkinta, yksittäistapauksen erityispiirteiden huomiointi tai ratkaisun seurauksien pohtiminen voisi olla aiheellista.

Poliisin työ perustuu lakiin ja poliisit pitävätkin Esa Käyhkön selvityksen mukaan lakiperustaa, ammattietiikkaa ja henkilökohtaisia arvoja tärkeimpinä työhönsä ja vastuuseensa liittyvinä tekijöinä. Yhteiset arvot selkiyttävät vastuuta ja antavat perustan keskustella myös ongelmatilanteista. Yleisön ja poliisin arvojen samankaltaisuus on myös poliisin toiminnan oikeutuksen keskeinen perusta: poliisin koetaan auttavan yleisölle tärkeiden arvojen toteutumista. Jaetuista arvoista lähtee myös yleisön halu antaa poliisille riittävä toimintavapaus.

Laillisuusvalvontaa on tehostettu viime vuosina. Ammattietiikan ja lakinormien suhde on monimuotoinen. Lakien perustana ovat usein julkilausutut arvot. Myös lakien soveltamiseen annetaan poliisille periaatteita, joiden sisäistäminen on poliisikoulutuksen keskeisin osa. Näihin periaatteisiin on kirjattu lain henkeä ja kansalaisten oikeustajua. Ammattietiikan vaatimukset nousevat myös velvollisuuksien ja välttämättömyyden minimitason yli: kaikki lain rankaisematta jättämä ei ole hyväksyttävää eikä kaikkea lain sallimaa pidä mennä tekemään. Ammattietiikkaan sitoudutaan henkilökohtaisesti. Ammattietiikan noudattamista muissa ammateissa valvovat instituutiot, kuten julkisen sanan neuvosto tai sairaaloiden eettiset lautakunnat antavat suosituksia, eivät sanktioita. Eettisiä periaatteita noudatetaan koska se on oikein omantunnon ja itselle tärkeän ammattikunnan mielestä, ei siksi että rikkomuksista voisi jäädä kiinni. Ammattieettiset periaatteet kertovat, miten ollaan hyvä ammattilainen hyvässä organisaatiossa.

Vertaus liikenteestä voi selventää sääntöjen ja ammattietiikan suhdetta. Moottoritielle rampilta ajavaa ohjaa yleensä väistämisvelvollisuudesta kertova kolmio. Moottoritietä suoraan ajava kuljettaja tietää tämän. Jos hänellä on tervettä järkeä ja kokemusta ruuhkaisesta liikenteestä, hän tietää tiukan etuajo-oikeudesta kiinnipitämisen johtavan rampin ruuhkautumiseen, äkkijarrutuksiin ja vaaratilanteisiin myös moottoritiellä. Kokenut kuljettaja on sisäistänyt vetoketjuperiaatteen liittymäliikennekäyttäytymisen ohjeeksi. Jos puolestaan rampilta seuraavaksi tulija käyttää hyväkseen edellä ajavalle annettua tilaa kiilaten kahdelle liian ahtaaseen väliin, hän aiheuttaa vaaratilanteen ja on osaltaan romuttamassa hyvän liikennekulttuurin kehitystä. Hän aiheuttaa muissa pahennusta, kiukkua ja haluttomuutta joustaa. Myöskään eettiset periaatteet eivät toimi, jos niistä ei ole yhteistä ymmärrystä: jos eettisiä periaatteitaan noudattava leimataan hyvántahtoiseksi hölmöksi eikä hyväksi esimerkiksi, periaatteet kuihtuvat pian. Samalla tavoin, jos liikenteessä peltiä rypistyy, palataan sanktioituihin normeihin: kolmion takaa ajanut maksaa vahingot. Vaikka kuljettajakoulutuksessa olisi puutteita, liittymän näkyvyys huono ja matkustajat häiritsisivät, kuljettajalla on vastuunsa. Toimiva järjestelmä kuitenkin tukee etiikkaa ja tarjoaa ongelmiin kestäviä ratkaisuja ("riittävät kiihdytyskaistat", "toimiva joukkoliikenne"): eettisiä ongelmia havaittaessa pitäisikin miettiä yksilön lisäksi johtamis-, valvonta-, koulutus- ja muiden järjestelmien toimintaa.

Sanktoidut säännöt voivat ratkaista riitatilanteita, mutta ilman yksilöiden yhteisesti jakamaa etiikkaa paraskin järjestelmä yskisi ja kontrollikoneistot tukehtuisivat juttumäärään. Yhteiskunta on liian monimutkainen ja liian vuorovaikutteinen, jotta pelkät palkkiot ja rangaistukset voisivat olla pääasiallinen ohjaustapa.

Ammattieettisten periaatteiden noudattaminen ei rajaudu virka-aikaan. Poliisimiehellä on lakiin perustuva velvollisuus käyttäytyä myös vapaa-ajallaan siten, ettei poliisin arvo siitä kärsi. Sopimaton käyttäytyminen on vastoin virkavelvollisuuksia. Virkamiehen aseman ulottuminen virka-ajan ulkopuolelle on kiinnostanut erityisesti opiskelijoita, eikä ihme sillä onhan kyse ammatti-identiteetistä, poliisina olemisesta, ei vain työn tekemisestä. Miten esiinnyn julkisella paikalla, mikä merkitys on sillä, että virkamies on paikkakunnalla hyvin tunnettu? Miten edistän poliisin arvoa lähisuhteissani? Miten suhdaudutaan virkatoimeen liittymättömään toimintaan esim. suhteessa epätavalliseen lahjaan, liiketoimintaan, jonka pelisäännöt arveluttavat, prostituutioon sekä kotimaassa että ulkomailla ja moniin muihin ilmiöihin? Millainen päihteiden käyttö ei ole poliisin arvolle sopivaa? Missä ovat rajat suhteessa poliisin omaan toimintavelvollisuuteen poliisin kohdatessa rikoksen vapaa-ajallaan? Vastauksia emme voi lukea suoraan ohjesäännöstä. Oikea vastaus löytyy oman pohdinnan ja työyhteisön, työtovereiden tai muiden läheisten kanssa käytyjen keskustelujen kautta.

Luku 2. JOKAISELLA IHMISELLÄ ON YHTÄLÄINEN ARVO

Länsimainen käsitys jokaisen ihmisen arvosta ja oikeuksista sekä yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta kuvataan kansainvälisiin sopimuksiin kirjattuina ihmisoikeuksina. Keskeisimmin suomalaisten viranomaisten toimintaan vaikuttaa Euroopan ihmisoikeussopimus, joka on saatettu voimaan lailla, joten sitä tulee noudattaa lakina. Ihmisoikeudet ovat myös jaettua kulttuuria, joten lakeja tuntemattomankin pitäisi ymmärtää niiden asema yleisinä, luovuttamattomina ja perustavanlaatuisina periaatteina.

Perusoikeuksilla tarkoitetaan perustuslain toisessa luvussa säädettyjä yksilölle kuuluvia oikeuksia. Vuonna 1995 toteutettu perusoikeusuudistus vahvisti ihmisoikeuksien asemaa suomalaisessa oikeusjärjestelmässä. Uudistuksella määritettiin entistä tarkemmin yksilön ja julkisen vallan suhteet sekä suomalaisen yhteiskunnan perusarvot. Suomalaisen yhteiskunnan perusarvot on ilmaistu perustuslain ensimmäisessä pykälässä ja ne ovat:

- ihmisarvon loukkaamattomuus
- yksilön vapauden ja oikeuksien turvaaminen
- oikeudenmukaisuuden edistäminen

Poliisi on ihmisoikeuksien tuki ja uhka

Poliisin keskeisenä tehtävänä nähdään erityisesti henkilökohtaisen turvallisuuden turvaaminen: poliisin puoleen voi kääntyä uhkaavissa tilanteissa. Toisaalta poliisin koetaan valvovan asetettuja rajoja ja näin rajoittavat yksilön toimintavapautta. Poliisin on julkisen vallan käyttäjänä huolehdittava siitä, että ihmiset kunnioittavat perus- ja ihmisoikeuksia ja poliisin pitää myös edistää niiden toteutumista sekä estää niiden loukkaukset.

Tehtävä on vaativa, koska poliisi kohtaa työssään päivittäin tilanteita, joissa hän joutuu puuttumaan kansalaisen perusoikeuksiin: poliisin toiminta merkitsee perus- ja ihmisoikeuksille sekä uhkaa että turvaa, turvaamisen ja rajoittamisen on oltava perustellussa tasapainossa. Jokaisen poliisimiehen on siksi pidettävä toimintansa lähtökohtana ihmisarvon ja inhimillisen arvokkuuden takaamista kaikissa tilanteissa. Jokainen virkamies on myös ihminen, jonka oikeudet on turvattava.

Poliisin on tunnettava keskeiset perus- ja ihmisoikeussäännökset ja ymmärrettävä niiden merkitys päivittäisen työn ohjaajina. Nämä oikeudet on huomioitava poliisin jokapäiväisissä virkatehtävissä, kuten toimivaltuuksien käytössä, kuulusteluissa, kiinniotoissa, turvatarkastuksissa.

Perus- ja ihmisoikeudet jaetaan yhtäältä vapausoikeuksiin sekä toisaalta taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin (TSS) oikeuksiin. Poliisin mahdollisuudet vaikuttaa jälkimmäisten toteutumiseen yksin ovat vähäiset. Arjen turvallisuus on TSS- oikeuksien toteutumisen edellytys, välttämätön muttei riittävä ehto. Arjen turvattomuus taas on usein seurausta rahan, toimivan lähiyhteisön ja koulutuksen puutteesta. Yhteistyö muiden viranomaisten, järjestöjen ja yksityisten turvapalvelujen kanssa perustuu parhaimmillaan sisäistettyyn näkemykseen turvallisuuden merkityksestä ihmisten arjen perustana, poliisin omien tehtävien tuntemukseen, uskoon yhteistyön mahdollisuuksiin ja ammattitaidoksi jalostetusta halusta auttaa.

Yleiset yhteistyötavoitteet kuuluvat etiikkaan siinä missä säännöt ja päätöksiä ohjaavat periaatteetkin. Joskus nämä tavoitteet halutaan ohittaa itsestäänselvyyksinä tai liian korkealentoisina. Niiden merkityksen voi havaita miettimällä niille vastakohtia. Olisi hyvin mahdollista puolustaa näkemystä itsenäisesti toimivasta poliisista, joka kilpailussa voittaa poliisin ”tontille” pyrkijät, ohittaa rajoja asettavat esimiehet ja yksinäisenä ratsastajana kukistaa konnat. Vaihtoehto yhteistyölle olisi olemassa, mutta se ei olisi meidän arvojemme mukainen. Toimintaelokuvien säännöistä piittaamattoman yksinäisen sankarin tarinoilla ei kerrota virkamiesetiikan sanomaa. Virkamiehenä poliisin kuuluu koordinoita, tukea ja auttaa muita turvallisuusalan toimijoita tekemään omat työnsä oikein ja hyvin.

Yksityisen yritystoiminnan ja julkisen hallinnon suhde on jatkuvasti muuttunut. Viime aikoina myös yksityisen ja julkisen tilan erottelu on tullut aiempaa hankalammaksi, kun kaupunkien katujen ja torien sijaan rakennetaan ostoskeskuksia jäljittelemään yhteistä tilaa, mutta palvelemaan vain ostokykyistä kansanosaa. Tämä ajattelutapa ei rajoitu yksityisesti omistettuihin tiloihin: myös julkisesta tilasta tunnelmaa laskevalla tavalla väärältä näyttävät ihmiset halutaan pois ostorauhaa ja hyvinvoinnin näyteikkunan edustavuutta häiritsemästä. Esteettinen haitta ei kuitenkaan oikeuta puuttumista vähemmän kauniin tai vähemmän miellyttävältä tuoksuvan ihmisen oikeuksiin. Ei vaikka äänekäs enemmistö sitä vaatisi: etiikka sen paremmin kuin oikeuskaan ei ole äänestys- eikä varsinkaan huutoäänestysasia. Julkisena toimijana poliisin tehtävänä on vastata ihmisten odotuksiin toimimalla perustellusti oikein, mutta ei palvella kulloinkin kohtaamiaan ihmisiä heidän hetkellisten halujensa mukaan.

Yksityisiä ja yhä enemmän myös julkisia tiloja valvovat yksityiset vartijat, joiden myös edellytetään toimivan asiallisesti ja tasapuolisesti sekä sovinnollisuutta edistäen. Poliisi sekä valvoo yksityistä turvallisuustoimintaa että tekee sen kanssa yhteistyötä. Molemmilla toimintatavoilla pyritään varmistamaan, että myös yksityinen turvatoimi tukee yleisen järjestyksen ja turvallisuuden yhteisiä ja avoimia tavoitteita. Taloudellisen tuoton ja kustannusten nousu arvopriorisoinnissa on monelta kannalta haasteellinen yhteiskunnallinen muutos, jonka etiikkaa pitää kuitenkin tarkastella moralisoimatta ja muita mustamaalaamatta. Poliisikin voi toimia liiketaloudellisin periaattein erikseen määritellyissä tehtävissä; myös hyvin järjestetty yksityinen vartiointi ja järjestyksenvalvonta lisäävät ihmisten turvallisuuden tunnetta.

Periaatteena oikeudenmukaisuus, tavoitteena asunnottomien turvallisuuden tunne

Poliisin työ vähäosaisten kanssa sisältää lukuisia eettisiä haasteita. Ajatellaan vaikka turvallisuuden tunnetta, jonka ylläpitäminen on yksi poliisitoiminnan keskeisiä tavoitteita. Elina Ruuskasen haastattelemat helsinkiläiset asunnottomat kertoivat pelkäävänsä asettuessaan lehtiroskikseen tai rappukäytävään nukkumaan. Tiedottomassa tilassa oleva toki otetaan säilöön henkilön itsensä suojaamiseksi, mutta miten lisätään asunnottomien turvallisuudentunnetta? Syrjäytyneiden jatkuvan turvattomuuden torjuminen vaatii eri viranomaisten ja myös järjestöjen jatkuvaa yhteistyötä. muiden viranomaisten kanssa huolehtimaan näiden ihmisten oikeuksista. Poliisi on onnistunut kohtaamisissaan hyvin: Elina Ruuskasen haastattelemat asunnottomat pitivät poliiseja asiallisina, rauhallisina ja ymmärtävinä

Jos toimintaa ohjaisi virheistä tai rikkomuksista kiinnijäämisen riski, vähäosaiset tuskin saisivat asianmukaista kohtelua: heillä kun harvoin on voimia tai ulkoista uskottavuutta puolustaa oikeuksiaan menestyksekkäästi. Valppaiden kansalaisten kamerakännykät-

kään eivät osu aina paikalle, joten käytännössä heikoimpien oikeuksien takeena on ammattilaisen etiikka.

Poliisi turvaa perusoikeuksien toteutumisen

Poliisi ei selviä ammattieettisistä haasteistaan yksin. Yhteistyövaatimusten lisääntyminen tuntuu vaativalta, jos oman työroolin rajat eivät ole selvät. Rajoja voi toki ylittää, voi tehdä enemmän kuin velvollisuus vaatii, mutta rajaton työ uuvuttaa ja uupuminen tekee kyyniseksi. Poliisin erityinen anti yhteistyössä on turvallisuuden yhdistäminen hyvinvointiin. Poliisin ei tarvitse olla opettaja, vaikka vieraileekin koulussa, eikä sosiaalityöntekijä, vaikka ottaakin vaarassa olevan lapsen turvaan. Hänen ei tarvitse olla pappi lohduttaessaan omaisensa menettänyttä asiakasta, eikä psykologi tukiessaan järkyttynyttä työtoveriaan tai lääkäri antaessaan ensiapua. Hänellä on oikeus olla poliisi ja odottaa avointa ja innostunutta yhteistyötä muiden alojen ammattilaisilta.

Lasten turvallisuus on viime vuosina noussut poliisin erityishuomion kohteeksi. Erityishuomiota tarvitaan, monestakin syystä. Lapset ovat yksi eurooppalaisten poliisin ammattieettisten sääntöjen tarkoittama erityistä suojelua tarvitseva ryhmä. Heidän ongelmansa edellyttävät myös organisoitua monialaista yhteistyötä ja jokaisen poliisimiehenkin sitoutumista tähän yhteistyöhön. Poliisin erityinen rooli yhteistyössä on turvata arkea rikoksilta ja onnettomuuksilta. Kodin väkivallan tai päihteiden vaarantama lapsuus, vaarallinen koulutie, vajaan resurssoitu ja turvallisuusmääräysten vastainen päiväkotit, häiriintyneiden aikuisten lähentelyt ja lapsen arvoa alentavat valokuvat muutamia mainitaksemme. Myös rikosten tekijöinä lapset ovat samalla suojelun kohteena: rikoskierteen katkaisu alkuunsa on joskus parasta, mitä lapsen tulevaisuuden eteen voi tehdä

Periaatteena yhteistyöhakuisuus, tavoitteena lapsen etu ja oppimisen oikeuden puolustaminen

Kalle ei halua kouluun. Peruskoulu uhkaa jäädä kesken ysiluokan keväällä. Opettajat ovat arvioineet hylättyjen arvosanojen määrän ylittävän edes rimaa hipoen hyväksyttyjen määrän. Jatko-opintomahdollisuudet ovat vähissä, vaikka armoviitosilla päättötodistus annettaisiinkin. Kotona ei olla puheväleissä: poikaan ei saada yhteyttä. Helmikuussa Kalle käy kouluterveydenhoitajalla hoidattamassa kipeää selkäänsä: ammattilainen näkee pahoinpitelyn jäljet. Pitkään jatkunut koulukiusaaminen on yltynyt törkeäksi väkivallaksi: Turvattomuus väkivaltaa vastaan on jo itsessään perusoikeuden loukkaus, lisäksi tämä turvattomuus on ollut johtamassa sivistyksellisen perusoikeuden, jatko-opintojen ja itsenäisen aikuisuuden edellyttämän perustutkinnon vaarantumiseen.

Huolellisuus ja paneutuminen harkinnanvaraisiin tapauksiin, eri lakien ja keskenään ristiriitaisten periaatteiden oikeudenmukainen soveltaminen, ilmentää korkeaa ammattietiikkaa. Ammattietiikan tarkoitus on edistää oikeudenmukaisuutta ja yhteiskunnan perusarvojen toteutumista. Poliisi voi käyttää harkintavaltaa sekä arvioida eri lakien soveltamisen tarkoituksenmukaisuutta tilanteessa, mutta poliisin tehtäviin ei kuulu lain säädännön venyttäminen.

Laki antaa harvoin vain yhtä oikeaa ratkaisua ongelmiin. Useimmiten on mahdollista käyttää harkintaa ja punnita eri vaihtoehtoja lain antamissa rajoissa. Vastuullinen virkamies pyrkii tilanteessa parhaaseen ratkaisuun, pelkkä lainvastaisuuden välttäminen eivät tarjoa riittävää haastetta ammattilaiselle. Poliisin työssä on monia mahdollisuuksia

perusoikeusmyönteiseen luovaan työhön ihmisten parhaaksi. Perustuslakivaliokunta on muotoillut opin perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta seuraavasti: viranomaisten tulee tulkintavaihtoehtoista valita sellainen, joka edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja eliminoi niiden kanssa ristiriitaiset vaihtoehdot.

Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että harkintavaltaa käytetään perusoikeusmyönteisesti. Ohjeen noudattaminen vaikeutuu, kun samassa tilanteessa pitää tarkastella kahta perusoikeutta. On tilanteita, joissa toisen perusoikeuden huomioon ottaminen vastaavasti merkitsee toisen loukkausta.

Perusoikeuksia koskevassa punninnassa on otettava huomioon ainakin:

- a) Mistä perusarvoista on kysymys? Kunkin perusoikeussäännöksen taustalla on jokin arvo. Vaikka absoluuttisia arvojärjestyksiä ei voida esittää, arvoja voidaan asettaa konkreettisessa tilanteessa perusteltuun järjestykseen.
- b) On arvioitava, miten paljon toista perusoikeutta jouduttaisiin loukkaamaan toisen toteuttamiseksi. Kullakin perusoikeudella on ”kova ydin”, jota ei hevin voida ajatella loukattavan. Esim. perustuslain 7 pykälän suojaamien fyysisten perusoikeuksien kovana ytimenä voidaan pitää hengen suojaa, johon ei minkään muun perusoikeuden toteuttamiseksi voida puuttua. Vastaavasti sananvapautta voidaan loukata eri asteisesti, kuten siirrettäessä mielenosoitus vähemmän liikennettä häiritsevälle reitille tai kieltämällä kunnianloukkaukset, uskonrauhan rikkominen, rikokseen kehottaminen ja kiihottaminen kansanryhmää vastaan.

Poliisi joutuu työssään punnitsemaan perusoikeuksien suhteellista tärkeyttä ja niiden loukkaamisen astetta hyvin erilaisissa tilanteissa. Toisinaan toimintapäätös on tehtävä nopeasti; silti ratkaisun vaikutukset voivat olla peruuttamattomia ja koskea perus- ja ihmisoikeuksia syvälleikävästi.

Henkilökohtaisen turvallisuuden turvaaminen korostaa julkisen vallan positiivista toimintavelvollisuutta yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi oikeudenvastaisilta teoilta, olivatpa niiden tekijät julkisen vallan käyttäjiä tai yksityisiä tahoja. Tämä edellyttää toimia myös rikosten uhrien oikeuksien turvaamiseksi ja aseman parantamiseksi.

Markku Heiskanen ja Outi Roivainen tutkivat helsinkiläisten pahoinpitelyjen, ryöstöjen, autovarkauksien ja asuntomurtojen uhrien kokemuksia poliisista. He havaitsivat kohtelun olleen asiallista ja ammattitaitoista. Osa asianomistajista oli kokenut ongelmia tiedonkulussa tutkinnan aikana ja tuen tarpeen huomioimisessa. Tutkimuksen mukaan näyttääkin siltä, että Suomessa asianomistajien avun tarvetta ei ole huomioitu yhtä hyvin kuin esimerkiksi Ruotsissa.

Ihmiskaupasta, erityisen vaikeasta ja monitahoisesta uhrikokemuksesta selviämisen edistämiseksi on annettu erityisiä ohjeita. Ohjeiden keskeisenä ajatuksena on uhrin voimaantumisen tuki: autetaan häntä tekemään itseään koskevia perusteltuja päätöksiä. Tähän tarvitaan hienotunteista ja kriisitilannetta ymmärtävää asennetta, mutta myös ammattitaitoa antaa tietoa oikeuksista ja velvollisuuksista ymmärrettävässä ja itsenäisyyttä tukevassa muodossa. Nämä periaatteet pätevät myös muiden rikosten kohteeksi joutuneiden tukemiseen.

Tasa-arvolla on perustuslain suoja myös poliisin työpaikoilla

Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.(Perustuslaki 6 §).

Poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen.(Poliisilaki 2§). Poliisimiehen on virassa ja yksityiselämässään käyttäytyttävä siten, ettei hänen käyttäytymisensä ole omiaan vaarantamaan luottamusta poliisille kuuluvien tehtävien asianmukaiseen hoitoon. (Poliisilaki 9 c §).

Yksittäisen poliisimiehen eettiselle toiminnalle ja käyttäytymiselle on asetettu varsin korkeat vaatimukset lainsäädännössä. Poliisin on käyttäytyttävä jopa vapaa-aikanaan niin, että hänet tuntevat ja hänen toimiaan seuraavat ihmiset voivat hänen käyttöksensä perusteella luottaa siihen, että hädän tullen hänen tai hänen kollegojensa puoleen voi kääntyä esimerkiksi aroissakin seksuaaliseen koskemattomuuteen liittyvissä asioissa tai koettuaan syrjintää työpaikallaan. Olemmeko me poliisiorganisaatiossa tämän luottamuksen arvoisia? Käyttäydymmekö myös työpaikoillamme ja työtovereiden kesken niin, että se täyttää perustuslain, tasa-arvolain ja poliisilain vaatimukset? Pääsääntöisesti kyllä. Sen lisäksi, että kansalaisten luottamus poliisiin on vuodesta toiseen huipputasoa, pitää poliisin oma henkilökunta poliisia valtaosin hyvänä työpaikkana. Tehtyjen henkilöstöbarometritutkimusten mukaan valtaosa henkilöstöstä on tyytyväisiä työpaikan ilmapiiriin, työ koetaan itsenäisenä ja mielenkiintoisena, työkavereilta saa tarvittaessa apua ja tukea ja esimiestyökin on viime vuosina parantunut huomattavasti.

Naiset ja miehet ovat naisia ja miehiä myös poliisin työpaikalla. Tasa-arvoa ei ole se että neutraloidaan sukupuolet, piilotellaan omaa feminiinisyyttä tai korostetaan maskuliinista käytösmallia. Tasa-arvo työpaikoilla tarkoittaa sitä että, *riippumatta siitä, oletko mies vai nainen* sinulla on oikeus uralla etenemiseen, yhdenvertaiseen kohteluun ja hyvään käytökseen. Toisin sanoen sekä miehillä että naisilla on oikeus sellaiseen työpaikkaan, johon on hyvä joka päivä tulla työtään tekemään, elantoaan ansaitsemaan ja työpaikan sosiaaliseen toimintaan osallistumaan.

Poliisissa on vieläkin piintyneitä käytöstapoja, jotka ilmenevät alatyylisenä ja loukkaavana kielenkäyttönä tai kohteluna erityisesti naistyötovereita, mutta joskus myös mieskollegoja kohtaan. Voisi kysyä liikennevalistuskampanjaa mukaillen ”Mikä meitä luotettavia, ammattitaitoisia, älykkäitä poliisin työntekijöitä joskus vaivaa”. Miksi joskus on niin vaikeaa vetää rajaa hyvän ja huonon huumorin tai käytöksen välillä. Peräti 36 % naispoliiseista, 18 % naistoimistotyöntekijöistä ja 16 % poliisimiehistä sekä 7 % miesvatiijoista koki vuoden 2004 poliisin tasa-arvotutkimuksen ¹mukaan työtovereidensa taholta häiritsevää seksististä kielenkäyttöä. Lisäksi naispoliiseista 21 % ja miespoliiseista 4 % oli kokenut työyhteisönsä sisällä ei-toivottua seksuaalista ahdistelua (elehtimistä, lähentelyä, seksin ehdottamista, säädöttömiä viestejä).

Sillä, miten puhumme ja käyttäydymme työpaikoillamme, on väliä. Meillä on vastuu paitsi siitä, ettemme itse riko käytöksellämme lakeja, myös siitä että työpaikka on sellainen, johon kaikkien on hyvä tulla. Esimiehet huolehtivat työpaikalla työskentelyedellytyksistä ja työturvallisuudesta, myös henkisestä työsuojelusta. Huonoon käyttäytymiseen puuttuminen on esimiesten virkavelvollisuus. Sen pitäisi olla kaikkien työntekijöi-

¹ Sainio-Eskola-Kauppinen-Kandolin-Kalkkinen: Tasa-arvon toteutuminen ja kokeminen poliisissa, PAKK:n tiedotteita 59/2007

den velvollisuus. Huono käytös tai loukkaava kielenkäyttö ei ole huumoria eikä se ole voi olla myöskään 2000-luvun poliisikulttuuria.

Syrjintä on kiellettyä, mutta miten edistetään yhdenvertaisuutta?

Poliisin organisaation on edistettävä poliisin ja yleisön hyviä suhteita sekä asianmukaista, tehokasta yhteistyötä muiden virastojen, paikallisyhteisöjen, kansalaisjärjestöjen ja muiden yleisön edustajien kanssa etniset vähemmistöryhmät mukaan luettuina.

Eurooppalaiset poliisin eettiset ohjeet, Suositus Rec (2001) 10 18 art

Uraansa aloittavat poliisit suhtautuvat työhönsä eri tavoin. Osalle työ on järjestyksen pitämistä, lain valvontaa, rikosten selvittämistä ja isänmaan palvelemista. Toiset painottavat auttamista ja ihmisten kanssa työskentelyä. Myös kansalaisten odotukset vaihtelevat tiukan, jopa rankaisevan valvojan ja palvelevan auttajan roolien välillä. Kolmas tapa on ajatella poliisin työtä käytännön ongelmien ratkomisena ja ammattitaidon kasvuna siinä yhteydessä. Myös poliisin työtä eri vähemmistöjen kanssa on perusteltu näistä näkökulmista. Erilaisuuden kohtaamisessa voidaan korostaa velvollisuuksia: yhdenvertaisuus on oikein, eriarvoistava toiminta on väärin myös lain mukaan. Siksi syrjintätapaukset on havaittava väärin tekijät saatettava tuomiolle, Toiset voivat tässäkin työssä korostaa paikallisyhteisön ja asiakkaiden hyvinvointia. Ammatillisen kehittymisen näkökulmasta taas moninaisuus tuo myös poliisin perustyön hoitamiseen uusia haasteita, joiden luova ratkaisu tukee ammatillista itsetuntoa. Poliisin työssä näillä kaikilla lähestymistavalla on paikkansa: on monia syitä tehdä oikein.

Vuonna 2004 voimaan astunut yhdenvertaisuuslaki uudisti merkittävästi viranomaisten ja vähemmistöjen suhteita. Tämäkin laki kieltää syrjinnän, mutta se myös velvoittaa edistämään yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä tarvittaessa muuttamaan olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista.² Poliisien koulutuksessa tämä on tarkoittanut siirtymistä rasismin, homofobian, uskonnollisen suvaitsemattomuuden ja naisten väheksynnän vastustamisesta näiden näkökulmien kääntämiseen yhdenvertaisuuden edistämiseen. Poliisit kasvavat erilaisuuden turvaajiksi. Työhön opitaan ottamaan myönteinen näkökulma.

Tämä näkökulma auttaa viimeisiäkin virkamiehiä nousemaan puolustusasemista: emme ole epäiltyjä vaan yhteistyökumppaneita. Samalla uusi, myönteinen tavoite on selvästi vanhaa vaativampi: enää ei riitä, että poliisi osoittaa itse välttäneensä syrjiviä käytäntöjä ja puuttuneensa toisten väärinkäytöksiin. Myös erilaisuuden sietämisestä ja suvaitsemisesta edellytetään askelta eteenpäin. Nyt meillä on selkeä velvoite edistää yhdenvertaisuuden toteutumista, tehdä yhteistyötä, sekä antaa ja ottaa vastaan neuvoja.

² Yhdenvertaisuuslain merkityksestä poliisin työssä esimerkiksi esitteessä ”Poliisi ja syrjintä”. Työministeriö ja SEIS-ohjelma. (ei päiväystä).

Vähemmistöt ammatillisena haasteena

Poliisihenkilökunnan on toimittava rehellisesti, kunnioitettava ihmisiä ja huomioitava erityisen haavoittuviin ryhmiin kuuluvien yksilöiden olosuhteet.

Eurooppalaiset poliisin eettiset ohjeet, Suositus Rec (2001) 10, 44 art

Yhdenvertaisuuslain soveltamisohjeissa kehoitetaan kiinnittämään huomiota sekä kaikille tarjottavien palvelujen saavutettavuuteen että erityisryhmille kohdennettujen palvelujen riittävyyteen, rakenteellisen syrjinnän riskeihin. Liikunta- ja aistivammaisten tarpeiden huomiointi, kielitaito ja kulttuurien tuntemus ovat osa ammattitaitoa. Tärkeää on myös yhteistyöverkostojen rakentaminen niin, että kaikki asiakkaat saavat tarvitsemansa palvelut myös silloin, kun omat taidot loppuvat. Tulkkien käyttö on tästä hyvänä esimerkkinä.

Etninen moninaisuus on nostettu ehkä selkeimmin esiin esimerkiksi yhdenvertaisuus-työstä. Yhtä hyviä esimerkkejä löytyisi sukupuolten välisestä tasa-arvotyöstä, vammaisten mahdollisuudesta kehittää omaa osaamistaan ja elämänlaatuaan, eri-ikäisten erityisten tarpeiden huomioinnista, seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuuden hyväksymisestä ja monien muiden ihmisten parista, joita on määritelty sen perusteella, miten he tai heidän elämäntapansa eroaa normiksi määritellyn kuvitteellisen keskiarvoihmisen ominaisuuksista ja toimintatavoista.

Poliisi puuttuu suoraan syrjintään ja rasismiin, joiden tunnistamiseen on viime vuosina panostettu. Esimerkiksi ravintoloiden ovilla vähemmistöjen syrjintää näkee edelleen. Myös välillisen ja tahattoman syrjinnän haasteet on havaittu: kynnys ilmoittaa häiriöstä voi olla alempi, jos sen aiheuttajana on vähemmistöön kuuluva. Rikoksen uhrina vähemmistöön kuuluvan kynnys ottaa yhteyttä poliisiin voi olla valtaväestöä korkeammalla. Enemmistön ehdoin toimivilla markkinoilla vähemmistöasema voi altistaa syrjäytymiseen. Köyhyys ja työttömyys lisäävät rikoksen riskiä. Kun yhteistyö muiden viranomaisten ja järjestöjen kanssa toimii, on helpompaa kokea rikkeisiin puuttuminenkin myönteisenä vaikuttamisena myös rikkeen tekijän ja hänen lähipiirinsä elämään.

Poliisi on kehittänyt erilaisia, paikallisiin olosuhteisiin sopivia yhteistyömuotoja. Poliisin palveluista on tiedotettu ja vähemmistöjen toiveiden ja erityisongelmien huomioimiseksi on järjestetty kuulemistilaisuuksia. Lisäksi on kehitetty erityisiä vähemmistöjen yhdyspoliiseja, järjestetty koulutusta, tehty opaskirjoja ja kehitetty verkostoja. Yhteistä onnistuneissa käytännöissä on yhteydenottokynnysten alentaminen ja monensuuntaisuus.

Länsimaiseen ajatteluun kuuluu tehokkuuden ihannoiti. Monimuotoisuuden parissa työskentelevät poliisit ovat oppineet, että erilaisuuksien kohtaaminen ja ymmärtäminen vaatii aikaa. Virkamiehen kannattaa pysähtyä, jos hänestä tuntuu, että asiakas ei osaa käyttäytyä oikein asiakkaana, sillä silloin on saavuttu molemminpuoliselle oppimiselle otolliseen paikkaan. Tasa-arvoisten tulosten saavuttaminen vaatii joskus erilaisia keinoja, varsinkin kun ollaan tekemisissä erityistä suojaa tarvitsevien ihmisten kanssa. Tehokkuus voidaan arvioida vasta, kun nähdään työn lopputulos.

Etiikkaa korostava työote vaatii aikaa ja paneutumista. Jos tehokkuuteen pyritään yksittäisten tekojen ja tapaamisten määriä laskemalla, jokaiseen yksittäiseen asiakaskontak-

tiin ja kiireettömään kuunteluun paneutuva poliisi ei välttämättä sijoitu tulostulosten kärkeen. Kuitenkin luottamuksen ja turvallisuuden tunteen rakentaminen vaatii aikaa: hyvän tekeminen on hyvin tekemistä.

Omaa ajattelua voi jatkuvasti kehittää

Vähemmistöstä puhuva olettaa aina enemmistön ja usein sekä molemmat kuvitellaan yhtenäisempänä kuin ne ovatkaan. Edellä kirjoitimme valtaväestöstä ikään kuin se olisi yhtenäinen ryhmä. Vähemmistö puolestaan määritellään usein laittomien syrjintäperusteiden kautta. Tällaisia ovat esimerkiksi ikä, sukupuoli, etninen alkuperä, kansalaisuus, uskonto, seksuaalinen suuntautuneisuus ja vammaisuus. Arjen todellisuus on monimutkaisempi. Moniperustaisella syrjinnällä tarkoitetaan esimerkiksi tilannetta, jossa vanha vähemmistöuskontoa tunnustava maahanmuuttajanainen kokee joutuneensa eriarvoiseen asemaan. Toisaalta taas enemmistön suomalaisuutta tai vaikka poliisiutta ajatellaan turhaan yhtenäisten ominaisuuksien tiukkarajaisen säiliönä, joka erottaa meidät ja muut.

Kun puhutaan tavallisesta suomalaisesta poliisista, hänen vastakohdakseen ajatellaan poliisi Suomen rajojen ulkopuolella. Kun puhutaan naispoliisista, hänen tarkoitetaan olevan erityinen juuri sukupuolensa vuoksi. Nimeämällä teemme erotteluja. Osa meitä ja muita koskevista väitteistä voi pitää paikkansa, mutta monet näistä stereotyyppioista ovat kuin sähköposteissa kiertävät vitsit: samaa juttua kerrotaan niin ruotsalaisesta, norjalaisesta, turkulaisesta, tamperelaisesta, puolalaisesta, poliisista, blondista kuin insinööristäkin. Silti vitsin oletetaan kertovan jotain olennaista kohteestaan. Todellisuudessa tarinan esittäminen kertoo enemmän kertojastaan, hänen halustaan käyttää valtaa ja erottautua pilkan kohteena olevasta erilaisesta. Vitsejä ei voi eikä pidä kieltää, huonoakin tilannetajua pitää sietää. Mutta terve yhteisö esimies etunenässä puuttuu loukkaaviin puheisiin, sillä toisen loukkaamisen kohdalla kulkee tyhmyyden ja sopimattomuuden raja.

Arvomaailman ja tekemisen välinen johdonmukaisuus

Oman minuuden rakentaminen on kaikille tärkeää. Useimmat haluavat itse määritellä keitä he ovat. Poliisit voivat keskenään kertoa halventaviltakin kuulostavia poliisivitsejä. Tällaisella itseruoskinnalla voi sopivassa tilanteessa jopa vahvistaa oman arvontuntoa ja yhteenkuuluvuuden tunnetta: kykyä nauraa itselle arvostetaan. Samat poliisit närkästyisivät syystäkin, jos valta-asemassa oleva, vaikkapa lakia säättävä kansanedustaja tai esitutkinnan tuloksia prosessoiva syyttäjä kertoisi julkisesti samoja vitsejä. Itsemääräämisoikeuden kunnioitus ohjaa myös tapoja puhua vähemmistöistä. Kun ollaan puhevalleissa, sopivia puhetapoja voi aina kysyä. Jos keskustelussa ei ole mukana asianomaiseen ryhmään itseään lukevia, täytyy luottaa omaan tuntumaan kunnioittavasta puhetavasta. Normaalit hyvät tavat kantavat pitkälle.

Takavuosina virkamiesten tasapuolisuutta oli tapana opettaa sanomalla: "jokainen voi ajatella, mitä haluaa, kunhan toimii oikein". Perustana on hyvä ajatus mielipiteen vapaudesta ja erilaisten näkemysten suvaitsemisesta. Aktiivisessa yhdenvertaisuuden edistämässä yhdessä sovitusta poikkeava arvomaailma voi kuitenkin olla ongelma. Ensinnäkin kannattaa kysyä, välittyykö sanojen ja ajatusten ristiriita sittenkin ulospäin: kaksinaismoralismi voi välittyä asiakkaalle sanattomassa viestinnässä. Myös työntekijän jaksamisen kannalta oman arvomaailman ja työn tekemisen välinen johdonmukaisuus

on tärkeää: kaksinaamaisuus kuluttaa. Suvaitsemattoman käytöksen takaa paljastuu usein väsymys tai ahdistus liian monimutkaiseksi koettujen asioiden edessä.

Poliisin esimerkki on erityisen tärkeä yhdenvertaisuuden edistämisessä. Kansalaisten vankan enemmistön luottamus osoittaa, että poliisin tasapuolisuuteen ja harkintakykyyn luotetaan. Kun poliisi osoittaa rohkeutta ottaa kaikki tasapuolisesti mukaan asioiden selvittelyyn, myös kyträilevästi erilaisuuteen suhtautuvat voivat asettaa ennakkoluulonsa kyseenalaiseksi. Kysely- ja haastattelututkimukset osoittavat, että monet asenteiltaan suvaitsemattomat ja rasistiset ihmiset eivät kuitenkaan ole poliisivastaisia. Tämänkin vuoksi poliisi on haluttu yhteistyökumppani rasisminvastaisessa työssä.

Ennakkoluulot elävät tunnetasolla

Poliisilla on työssään mahdollisuus oppia ymmärtämään suvaitsemattomuuden mekanismeja. Riita- ja rikostapauksissakin poliisi törmää rasistisiin kommentteihin. Ne alkavat usein fraasilla: "en ole rasisti, mutta ...". Rasistiseen väkivaltaan syyllistyneet ovat kuulusteluissa oikeuttaneet tekojaan syyllistämällä uhria, itselle tärkeiden arvojen ja aatteiden puolustamisella tai sattumalla. Nämä selitykset ovat poliisille tuttuja, sillä ne eivät poikkea vaikkapa liikenneriikosten selittelystä tai läheisväkivaltatilanteista, joissa onnettomuuteen johtanut ylinopeus, vamman tuottanut lyönti, potku tai purema selitetään viime kädessä uhrin omaksi viaksi tai välttämättömyydeksi olosuhteiden paineessa. Ennakkoluuloja kohdatessaan poliisi voi näyttää esimerkkiä perustellusta ja toisia kunoioittavasta toiminnasta.

Järkipuheen rajat on silti hyvä tunnustaa, sillä älyllisesti lyötyinäkin ennakkoluulot jatkavat tunnetasolla ja virheisiin on helppo löytää selityksiä. Ulkopuolisen korviin kestä-mättömiltä kuulostavatkin perusteet tuntuvat vakuuttavilta sille, joka niiden avulla pitää yllä omia ennakkoluulojaan. Tämä korostaa entisestään poliisin merkitystä myönteisenä roolimallina, joka voi siirtää syrjinnän hiljaisten tukijoiden sympatioita yhdenvertaisuuden puolelle.

Oikeudenmukaisuus ja tasapuolisuus ovat poliisin keskeisiä arvoja, joten syytökset epä-oikeudenmukaisuudesta saattavat sattua kovempaa kuin moni muu pilkka, sekä ammatillisella että henkilökohtaisella tasolla. Haastatteluissa poliisit tosin kertovat solvausten vastaanottokyvyn kasvavan nopeasti työkokemuksen myötä. Tämä onkin yksi mukautumistavoista myös muilla loukkausten kohteeksi joutuneilla kuin poliiseilla: aletaan ajatella epäasiallisuuden kuuluvan ihmisten luonteeseen tai kulttuuriin. Sietäminen ei kuitenkaan saisi johtaa hyväksymiseen.

Periaatteena yhdenvertaisuus, tavoitteena ystävällinen palvelu

Koska poliisin ammatissa kohdataan kielteisiä tilanteita vuosikymmenestä toiseen, on poliisia kutsuttu ongelmakäyttäytymisen ja elämän varjopuolen ammattilaiseksi. Henkilöstökyselyjen mukaan poliisit kokevat ongelmaksi sen, että he saavat harvoin palautetta työstään. Haastattelututkimuksista ja erilaisilta palaute- ja keskustelupalstoilta löytyi asiakkaiden kertomuksia poliisin kohtaamisista. Usein poliisi oli koettu neutraalilla tavalla kasvottomana ammattilaisena, joka tekee työnsä. Jos puhujalla oli ollut huonoja kokemuksia poliisista muualla, asiallisuus kerrottiin erityisen myönteisenä asiana. Jos kertoja oli joutunut rikoksen uhriksi, hän saattoi kertoa turhautumisesta asioiden hitaaseen selvittelyyn. Joskus neutraalisuus koettiin välinpitämättömyytenä: erityisesti mieltä

olivat jääneet kaivelemaan kokemukset siitä, ettei poliisi ottanut asiaa vakavasti tai jos poliisin toimenpiteiden, esimerkiksi pysäytyksen perusteet eivät olleet asiakkaalle selvinneet. Vastaavasti joissain palautteissa nostettiin esiin luonteva huomaavaisuus, jonka arvo korostui, jos ennako-oletukset viranomaisista olivat olleet kielteiset: esimerkiksi asiakirjoista näkyvä merkkipäivän muistaminen hymyllä on saattanut pelastaa asiakkaan päivän.

Äänekään vähemmistön ongelma saattaa joskus piinata työyhteisöä. Yksittäiset henkilöt saavat suoraselkäisen valtaenemmistön kokemaan itsensä vähemmistöksi ja ajattelemaan: puuttuisin poliisin arvojen vastaiseen toimintaan, mutta mitä muut siihen sanoisivat? Oikeudenmukaiset työyhteisöt onnistuvat rikkomaan tämän harhan ja pystyvät käsittelemään yksittäisten poliisimiesten ylilyönnit ja ennakkoluulot. Esimiehillä on valmius puuttua niihin tapauksiin, joihin yhteishenki ei muuten riitä.

Rekrytointi – poliisi heijastaa sitä yhteiskuntaa, jota se palvelee.

*Hakijoiden tarvittavan seulonnan jälkeen rekrytoinnin tulee olla objektiivista ja tasa-
puolista. Poliisin on pyrittävä rekrytoimaan molempien sukupuolien edustajia eri yhteiskuntaryhmistä ja myös etnisistä vähemmistöryhmistä, jotta poliisihenkilöstö heijastaisi toimintaympäristönsä yhteiskuntaa.*

Eurooppalaiset poliisin eettiset ohjeet, Suositus Rec (2001) 10 25 art.

Poliisityöhön sitoudutaan usein koko työuran ajaksi. Maahanmuuton vähittäinen kasvu näkyy vähitellen poliisikunnassa. Myös poliisin suurimman vähemmistön, naisten osuus kasvaa, joskin hitaasti. Seksuaalinen suuntautuminen on monissa Euroopan maissa julkklausuttu osa poliisinkin henkilöstön moninaisuutta. Suomessakin on sekä perinteisesti että maahanmuuton myötä monenlaisia uskonnollisia suuntauksia, joista monet poliisimiehetkin saavat tukea elämänsä hallintaan. Myös yhteiskunnallisen ja poliittisen ajattelun ja sen takana olevien taloudellisen aseman ja arvomaailman kirjon on hyvä näkyä poliisin henkilöstössä, ääri-ilmiöitä lukuun ottamatta. Kansainvälisistä esimerkeistä tiedämme, että emme organisaationa onnistu, jos meistä näkyy ulospäin vain kapea osa yhteiskuntaa. Poliisi haluaa olla koko kansan poliisi, luotettava yhteistyökumppani ja samaistumiskohde. Kansalainen univormussa. Rekrytoinnissakin aletaan päästä kuvainnollisen kukkulan yli. Tienraivaajapoliisien ja heitä tukevien työyhteisöjen työn ansiosta poliisikunnan monimuotoisuus on muodostumassa organisaation vahvuudeksi. Ulospäin näkyvä ylpeys työyhteisön monimuotoisuudesta kannustaa uusia hakijoita. Jos poliisikunnan tausta on liian kapea eikä edusta ympäröivää yhteiskuntaa, ei poliisista synny kuvaa koko kansan poliisina.

Yhdenvertaisuuden arvot kaupungin poliisin arjessa

*Monet kontaktit erilailla identiteettinsä rakentaneisiin ihmisiin ovat tärkeä osa sitä elämäntapaa, jonka vuoksi kaupunkiin hakeudutaan töihin ja asumaan, joten poliisita-
kaan eivät liitä helsinkiläisten erilaisia etnisiä taustoja, pukeutumistyyliä, uskontoja tai seksuaalisia suuntautumisia suoraan enemmistö- tai vähemmistöasemaan.*

*Rikostutkinnassa asiakkaina on sekä rikoksen tekijöinä että uhreina vähemmistöjen vä-
hemmistöjä eli niitä, joiden yhteydet eri yhteisöihin ovat syrjäytymisen myötä katken-*

neet. Arjessa mukana olevien kanssa löytyy helpommin yhteinen kieli, vaikka sitten tulkin välityksellä, mutta esimerkiksi dementoituneen vanhuksen tai päihdekierteessä olevien kanssa yhteistyö on aina haastavampaa, taustoista riippumatta. Osa vaikeuksiin ajautuneista ottaa poliisiin yhteyttä myös toimivaltamme ulkopuolisissa asioissa. Kulttuurien väliin putoajille yritetään yhteistyöllä rakentaa turvaa sekä kaikille sopivilla keinoilla että myös maahanmuuttajatyön erityiskeinoin. Ilmoitusten odottelu ei riitä, myös etsivää sosiaalityötä ja turvakoteja tarvitaan."

Monimuotoisessa yhteiskunnassa myös riitojen ja rikosten osapuolina on erilaisia ihmisiä. Usein riidan edetessä otetaan erilaisuus lyömäaseeksi, vaikka alkusyy olisi muualta. Syrjintärikoksiakin toki tapahtuu ja niistä on hyvin aktivoiduttu tekemään ilmoituksia. Kun jokainen tapaus tutkitaan omanlaisenaan, niin stereotypioita ei pääse muodostumaan."

Rasistiset vitsit ovat hävinneet vuosien mittaan itsestään työporukasta moninaisuuden arkipäiväistyessä myös työpaikalla. Moni asia menee pikkuhiljaa hyvään suuntaan. Eikä Helsinki ole ainoa paikka, missä moninaisuus on mahdollista: pienemmillä paikkakunnilla yhteisöön pääseminen voi aluksi olla vaikeampaa, mutta sen jälkeen siellä parhaassa tapauksessa pidetään ehkä tarkempaa huolta niistäkin, jotka eivät omin voimin jaksa.

Luku 3. VASTUULLINEN, LÄPINÄKYVÄ JA TARKOITUKSENMUKAINEN VALTA

Koska kaikkia toimivallan käyttöön liittyviä näkökohtia ei ole voitu sisällyttää yksityiskohtaisesti toimivaltasäännöksiin, on ammattieettisten periaatteiden tunteminen ja noudattaminen poliisin toimivaltaa käytettäessä välttämätöntä.

Poliisin toimivalta on säännelty tarkoin laissa. Erityisesti poliisilain ja pakkokeinolain toimivaltuuksia koskevat säännökset määrittävät toimivallan rajoja.

Poliisilla ei ole niin sanottua yleistoimivaltaa. Aiemmin katsottiin, että poliisilla oli valta tehtävissään toimia ainakin kaikilla niillä tavoilla, joita ei laissa suorastaan ollut kielletty. Nyt kussakin tapauksessa poliisin toimenpiteeseen on löydyttävä nimenomainen toimivaltanormi.

Eräisiin toimivaltaa sääteleviin lainkohtiin on jo sisällytetty eettisiä periaatteita, jotka rajaavat lain sallivan toimivallan käyttämisen silloin, kun se loukkaisi keskeisiä ihmisoikeuksiin, suhteellisuuteen ja kohtuullisuuteen liittyviä näkökulmia. Kuitenkaan lainsäädäntöön ei voida, ainakaan yksittäisen toimivaltanormin tasolla, sisällyttää kaikkia lain tulkintaan vaikuttavia periaatteita.

Eettiset näkökohdat esiin tulkintatilanteissa

Tulkintaan vaikuttavat muun muassa perustuslaista ja kansainvälisistä sopimuksista ilmenevät, usein eettisiä elementtejä sisältävät periaatteet. Tästä syystä ammattieettisten periaatteiden tunteminen ja noudattaminen poliisin toimivaltaa käytettäessä on välttämätöntä. Ammatillisesti laadukas työ edellyttää eettisten periaatteiden noudattamista, yksittäisenkin toimivaltasäännöksen soveltamisen on pohjaututtava ammattieettisiin periaatteisiin.

Poliisin käyttäessä laissa säädettyjä toimivaltuuksia, ei riitä, että toiminta on lain kirjaimen mukaista. Toimivaltuuksien käytön tulee olla myös lain tarkoituksen mukaista. Toimivallan antavan lainkohdan soveltamisella ei saa syrjäyttää perusoikeuksia eikä mitakaan yksilön suojaksi säädettyjä oikeuksia enempää kuin toimivallan käyttöä koskevan nimenomaisen normin tarkoituksen ja yleisten hallinto-oikeudellisten periaatteiden mukaan on tarpeellista.

Yksilönsuojan kannalta aralla alueella liikutaan silloin, kun poliisi käyttää telekuuntelua tai teknistä tarkkailua tehtäviensä suorittamiseen. Vaikka päätös asiassa onkin tuomioistuimen, myös poliisin on lupaa hakiessaan harkittava, täytyvätkö yksilönsuojaan puutumisen edellytykset. Tällöin haetaan oikeaa suhdetta yksilönsuojan ja yhteiskunnan turvallisuustarpeiden välillä. Poliisikin tekee tarkoituksenmukaisuusharkintaa, ei hae maksimioikeuksia. Kysymys on eettisestä valinnasta hyväksytyn ja ei-hyväksytyn toiminnan välillä. Poliisin on tulkittava voimassa olevien normien soveltuvuutta suhteessa tehtäväänsä, mutta missään oloissa poliisi ei kuitenkaan voi venyttää normien soveltusaluetta ohi lainsäätäjän tarkoituksen. Myös mahdollisten laissa olevien porsaanreikien etsiminen on virkatoiminnassa epäeettistä.

Arvokysymykset ovat eettisten periaatteiden taustalla

Poliisi julkisen vallan edustajana joutuu, joskus syvällisestikin, puuttumaan ihmisten oikeuksiin. Poliisille on uskottu erityisesti voimankäytön ja pakkokeinojen toimivaltuuksia, joiden käyttö voi rajoittaa voimakkaastikin ihmisten toimintavapauksia.

Vuonna 1995 toteutettu perusoikeusuudistus pyrki määrittelemään yksilön ja julkisen vallan suhteet sekä suomalaisen yhteiskunnan perustavanlaatuiset arvot. Käydyssä keskustelussa pyrittiin tasapainottamaan yksilölliset oikeudet ja sosiaalinen vastuu. Poliisin ammattieettisissä periaatteissa ja erityisesti toimivaltaa säätelevien normien tulkinnassa ja soveltamisessa ovat keskeisellä sijalla arvokysymykset. Yhteisiksi koetut arvot säätelevät pitkälle myös poliisin toimivallan käyttöä. Tämä korostuu etenkin ns. harmaalla alueella, jolloin toimivaltasäännös ei yksittäistapauksessa anna selkeästi yhtä oikeaa vastausta oikeasta ja laillisesta toimintatavasta. Epävarmuustilanteessa yhteisesti hyväksytty arvomaailma ohjaa oikeaan menettelytapaan: oikeus on vahva, kun se mielletään yhteiseksi. Tilanteessa toimivan virkamiehen arvomaailma ei saisi olla ristiriidassa yleisesti hyväksyttävänä pidettyjen arvojen kanssa.

Suomalaisen yhteiskunnan perusarvot löytyvät perusoikeusuudistuksen valmisteluaineistosta ja itse perustuslain säännöksistä, erityisesti perusoikeuksia koskevista pykälistä. Valtiosäännön perustana, valtion olemassaolon tarkoituksena, ovat ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassa. Perustuslaissa käsitellään seuraavia oikeuksia:

- yhdenvertaisuus
- oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen
- liikkumisvapaus
- yksityiselämän suoja
- uskonnon ja omantunnon vapaus
- sananvapaus ja julkisuus
- kokoontumis- ja yhdistymisvapaus
- vaali- ja osallistumisoikeudet
- omaisuuden suoja
- sivistykselliset oikeudet
- oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin
- oikeus työhön ja elinkeinovapaus
- oikeus sosiaaliturvaan
- vastuu ympäristöstä (ja sen myötä tulevien sukupolvien oikeus elämään)
- oikeusturva

Perusoikeuksien ydinalueita ei voi lainsäädännöllä syrjäyttää

Perus- ja ihmisoikeuksia koskevia, viranomaisten toimintaa rajoittavia säännöksiä on myös monissa kansainvälisissä sopimuksissa. Suomessa on kuitenkin kansallinen lainsäädäntö hyvin pitkälle mukautettu näiden sopimusten vaatimusten mukaiseksi.

Perusoikeuksia koskevat säännökset rajoittavat lainsäätäjää niin, ettei perusoikeuksia rajoittavia lakeja voi säätää muuten kuin itse perusoikeussäännöksissä mainituissa tapauksissa taikka erityisellä perustuslainsäätämisyjärjestyksellä – eräitä perusoikeuksien ydinalueita ei voi lainsäädännöllä lainkaan syrjäyttää. Lisäksi perusoikeudet vaikuttavat

sinänsä laillisten, niihin liittyvien säännösten tulkintaan ja soveltamiseen. Lain sanamuotoa toimivallasta pitää aina yksittäistapauksissa miettiä perusoikeuksien rajaamaa taustaa vasten. Näiden rajoitusten pohdinta on lähellä eettistä harkintaa. Toimivalta ei ole itsetarkoitus, vaan ammattietiikan rajoissa käytettävä väline.

Tarpeellisuus- ja suhteellisuusperiaatteet

Poliisin kaikkien tehtävien hoitoa ja kaikkea toimivaltuuksien käyttöä rajoittavat yleiset hallinto-oikeudelliset ja poliisin toiminnan yleiset periaatteet. Keskeisimpiä niistä ovat tarpeellisuus- ja suhteellisuusperiaate.

Tarpeellisuusperiaatteen mukaan poliisin toimenpiteet on suoritettava aiheuttamatta suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi.

Suhteellisuusperiaatteella tarkoitetaan sitä, että käytettävien keinojen ja niiden aiheuttamien haittojen tulee olla järkevässä suhteessa tavoiteltuun päämäärään ja tapahtumien todennäköisiin seurauksiin.

Sekä tarpeellisuus- että suhteellisuusperiaate on otettava huomioon kaikessa poliisin toiminnassa. Toimivallan käyttö jossakin tilanteessa saattaa olla tarpeellisuusperiaatteen mukaista, mutta saattaisi muodostua kohtuuttomaksi, jolloin suhteellisuusperiaate estää toimivallan käytön. Erityisesti toimintaa rajoittavat periaatteet on otettava huomioon silloin, kun puututaan kansalaisten perusoikeuksiin ja etenkin silloin, kun kysymyksessä on voimakeinojen käyttäminen.

Onko kansalaisella todellinen valinnanvapaus?

Toimivaltaa rajoittavien periaatteiden ja eettisten sääntöjen merkitys korostuu ns. harmaalla alueella, esimerkiksi tilanteissa, jotka eivät ulkonaisesti vaikuta varsinaisen toimivaltuuden käyttämiseltä. Esimerkiksi kulkuneuvon saatetaan kohdistaa etsintä ilman pakkokeinolain edellytyksiä ja sitä perustellaan kulkuneuvon haltijan suostumuksella. Tällöin tulee pohdittavaksi suostumuksen todellinen merkitys: onko oikein, että virkapukuinen poliisimies pyytää tällaista suostumusta? Kokeeko kansalainen, että hänellä on todellinen valinnanvapaus päättää, antaako suostumuksen vai ei? Uskooko hän voivansa jatkaa vapaasti matkaa, vaikka hän ei tätä lupaa antaisikaan? Kokeeko hän joutuneensa painostuksen kohteeksi?

Esimerkkinä henkilötietojen tarkistaminen

Tarpeellisuusperiaate. Tavoitteena toimivaltuuksien oikea käyttö

Poliisilain 10 § antaa poliisimiehelle yksittäisen tehtävän suorittamiseksi oikeuden saada jokaiselta määrätyt henkilötiedot. Tämä oikeus koskee ainoastaan käsillä olevaa konkreettista tehtävää, eikä luo poliisimiehelle yleistä oikeutta saada kaikkien henkilöiden henkilötietoja. Pykälän 2 momentti oikeuttaa poliisimiehen ottamaan kiinni henkilön, joka kieltäytyy antamasta henkilötietoja. Jos henkilötietojen tiedustelun perusteena ei ole ollut konkreettinen tehtävä, ei kiinniottaminen ole oikeutettua vain tietojen antamisesta kieltäytymisen perusteella. Jos poliisilla ei ole ollut konkreettiseen tehtävään perustuvaa oikeutta tietojen saamiseen, ei tietojen antamisesta kieltäytyvän kiinniottaminen ole sallittua esimerkiksi arvovaltasysteissä. Konkreettista perustetta ei voi "keksiä" tietojen antamisesta kieltäytymisen jälkeen. Henkilöllisyyden selvittäminen, joka sinän-

sä on toimivaltuuksista lievimpiä, ei saa perustua eettisesti arveluttavalla perusteella, esimerkiksi kansalaisen ihon värin tai alkuperän perusteella, mikä olisi jo vastoin syrjäntäkieltoa.

Toimiiko vapaudenmenetyksen uhka painostuskeinona?

Esitutkintalain 21 §:n mukaan ketään ei saa pitää esitutkinnassa kauempaa kuin on välttämätöntä, eikä epäiltyä ilman pidättämisen edellytyksiä kerrallaan enempää kuin 12 tuntia. Pakkokeinolain 6 luvun 1 §:n mukaan rikoksesta epäiltyä, jota ei ole pidätetty tai vangittu, saadaan tietyin edellytyksin pitää esitutkinnassa lukitussa tilassa, jos se on välttämätöntä hänen poistumisensa estämiseksi.

Näiden säännösten soveltamista rajoittaa lievimmän keinon periaate ja niissä edellytetään perusoikeusmyönteistä tulkintaa välttämättömyyden harkinnassa. Eettisessä harkinnassa on etsittävä todenmukaisia, aitoja perusteluja. Vapaudenmenetys ja sen uhka pelkästään painostuskeinona, esimerkiksi tietyn teon tunnustamiseksi, ei ole sallittua. Mikäli esitutkinnassa ja poliisin huostassa olemisen tarve on muu kuin kuulustelun alkamisen odottamisen tai muusta lyhytkestoisesta viivästyksestä aiheutuva, eikä pidättämisen edellytyksiä ole käsillä, ei kiinniottamista voi käyttää korvaamaan pidättämistä niin, että kiinniottaminen tosiasiallisesti vastaisi vaikutuksiltaan pidättämistä.

Laillisuusvalvojien (Oka ja EOA) ratkaisuja, joissa on otettu kantaa työn periaatteisiin.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös vuodelta 2003 (dnro 1634/4/01):

Poliisi oli toimittanut huumeisiin liittyviä tarkastuksia rippikoululeireillä seurakunnan pyynnöstä. Poliisin mukaan kysymys oli ollut rikosten ennalta ehkäisemisestä eikä mitään konkreettista rikosepäilyä ollut. Leiriläiset oli ohjattu ulos luokkahuoneestaan siten, että huumekoira saattoi haistaa jokaista. Tämän jälkeen koira oli tutkinut ulkona odottavien leiriläisten huoneet. Poliisi oli vedonnut poliisilain 1 §:n mukaiseen tehtäväänsä rikosten ennalta estämiseksi.

Apulaisoikeusasiamies on pitänyt leiriläisten ja heidän leirillä asumiseen käyttämien tilojen tarkastusta kotietsinnän luontoisena, vaikka mihinkään ei ole koskettu. Kun kotietsintä pakkokeinolain mukaan edellyttää tietynasteista rikosepäilyä, ei poliisi voi ilman mitään rikosepäilyä vain poliisilain yleiseen tehtävämäärittelyyn vedoten toimittaa etsintää. Poliisilla ei siten ole ollut sellaista nimenomaiseen lainsäädännökseen perustuvaa toimivaltaa toimittaa kyseisissä tiloissa etsintää. Tarkastus on ollut tavanomaista kotietsintää lievempi, koska siihen ei ole sisältynyt kaappien avaamista tai muuta vahvaa puuttumista yksityisyyteen. Tällaisissa hieman tulkinnanvaraisissa tilanteissa poliisin apulaisoikeusasiamiehen mukaan tulkittava lakeja siten, että käsillä olevista tulkintavaihtoehdoista valitaan sellainen, joka parhaiten vastaa perusoikeuksien asettamia vaatimuksia (perusoikeusmyönteinen tulkinta).

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös vuodelta 2003 (2765/4/00):

Poliisi oli tehnyt autoon kotietsinnän, poliisin selvityksen mukaan auton haltijan suostumuksella. Apulaisoikeusasiamies totesi, että suostumukseen pakkokeinon oikeuttamisperusteena tulee suhtautua hyvin varauksellisesti. Tavallinen kansalainen voi helpos-

ti kokea poliisimiehen kysymyksen kehotukseksi tai käskyksi, josta ei juurikaan voi kieltäytyä.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös vuodelta 2003 (2841/4/00):

Poliisi otti henkilön kiinni epäiltynä huumausainerikoksesta. Toinen poliisipartion poliisimiehistä kuljetti epäillyn henkilön auton poliisilaitokselle, jotta se ei joutuisi ilkeiden kohteeksi. Tällöin poliisiautoon, jolla epäilty kuljetettiin poliisilaitokselle, jäi epäillyn lisäksi vain yksi poliisimies, joka toimi auton kuljettajana. Poliisit päättivät laittaa kuljetuksen turvaamiseksi epäillylle käsiraudat, jotka heti kuljetuksen ja säilöönpanotarkastuksen jälkeen poistettiin.

Apulaisoikeusasiamiehen mukaan poliisilain mukaisia edellytyksiä voimakeinojen käytämiseksi ei kyseisessä tilanteessa ollut. Voimakeinojen käytön edellytyksiä tulee arvioida niiden tarpeellisuuden perusteella: voimakeinojen käyttöön ei ole syytä ryhtyä, mikäli haluttu asiantila voidaan saavuttaa muilla keinoin – tässä tapauksessa paikalle olisi voitu pyytää myös toinen poliisipartio.

Apulaisoikeuskanslerin päätös vuodelta 2003 (990/1/02):

Moottoripyöräkerhon juhlatilaisuuteen osallistuneelle henkilölle oli suoritettu turvallisuustarkastus, kun poliisimies oli halunnut keskustella hänen kanssaan tämän käyttäytymisestä. Poliisin mukaan poliisin tulee olla varovainen asioidessaan näiden kerholaisien kanssa, joten käytäntönä on, että kun heidän kanssaan asioidaan, tehdään ensin turvatarkastus.

Apulaisoikeuskansleri totesi päätöksessään, että oikeusvaltioperiaatteen mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Poliisilain 22 §:n mukaisen turvallisuustarkastuksen suorittamisella puututaan keskeisiin perusoikeuksiin, kuten henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Näin ollen toimenpiteen edellytyksiin on suhtauduttava korostetun vakavasti, jotta perusoikeuksien merkitys ei vesity. Poliisin työturvallisuudenkaan nimissä ei ole ilman nimenomaista lainsäädännöstä lupa puuttua toisen perusoikeutena suojattuun oikeuspiiriin.

Apulaisoikeuskanslerin päätös vuodelta 2003 (8/50/02):

Poliisilaitos oli avannut internetissä sivun, joka sisälsi valvontakamerakuvia henkilöistä, joiden henkilöllisyyttä poliisi yritti selvittää. Kuvien avulla oli etsitty muun ohella kolmea nuorta, joiden epäiltiin varastaneen olutta kioskista. Epäillyt olivat iältään noin 16–20 –vuotiaita.

Päätöksessään apulaisoikeuskansleri totesi, että vaikka rikosten selvittämisen intressi on tärkeä näkökohta, niin sen huomioon ottaminen ei kuitenkaan saa johtaa muiden esitutkintaan ja poliisin toimintaan liittyvien yleisten periaatteiden ja näkökohtien syrjäytymiseen. Käytettyä rikosten selvittämiskeinoa voitiin pitää liian ankarana rikoksen laatu ja vakavuus sekä tilanteen kokonaisarviointi huomioon ottaen. Tapauksessa ei ole riittävästi painotettu esitutkintaan liittyvien vähimmän haitan, suhteellisuuden ja hienotunteisuuden periaatteita.

Seuranta ja avoimuus ovat uskottavuuden edellytyksiä

Asiakkaiden oikeusturvan ja kansalaisten perusoikeuksien toteutuminen edellyttävät, että viranomaisten toimintaa on voitava valvoa. Poliisin toiminnan laillisuutta valvovat sekä esimiehet poliisissa ja toisaalta laillisuusvalvontaviranomaiset.

Asianosaisten ja myös poliisimiesten oikeusturva toteutuu parhaiten silloin, kun virkamiehet ovat valmiita avoimesti perustelemaan suorittamansa toimenpiteet ja selvittämään rehellisesti ja ymmärrettävällä tavalla tapahtumain kulun. Oikeusturvan lisäksi toiminnan avoin perustelu palvelee monia muitakin sekä asianosaisen että laajemminkin yhteiskunnan tarpeita. Perusteltu asioiden selvittäminen rakentaa luottamusta poliisin toimintaa kohtaan, helpottaa asian käsittelyä jatkossa. Se antaa aineksia myös poliisi-toiminnan kehittämiseksi: toimenpiteet perustelemalla oppii itsekkin; perustelemattomaan oikeassa olemiseen uskova sulkee itseltään oppimisen mahdollisuuden. Perustelu tekee myös mielekkään kontrollin mahdolliseksi, niin oman toiminnan kontrollin, esimiehen valvonnan, asianosaisen etujen valvonnan kuin joissain tapauksissa julkisuudenkin kautta tapahtuvan valvonnan. Eettisesti vahva organisaatio kestää avoimuuden ja tehokkaan kontrollin. Rikos- ja myös muissa konfliktitilanteissa kaikki osapuolet haluavat usein tietää, millä perusteilla poliisi on heidän elämäänsä vaikuttavat päätöksensä tehnyt: päättänyt laittaa käsiraudat, päättänyt jättää jutun tutkimatta tai keskeyttää tutkinnan, päättänyt antaa huomautuksen. Tämä tieto voi olla heille hyvinkin merkityksellinen paitsi omien oikeuksien puolustamisen, myös heidän itseyymmärryksensä ja suhteensa viranomaisiin kannalta. Päätösten auki perustelu on myös poliisin oman ajattelun tuki, sillä perusteluja kirjatessaan tai lausuessaan hän saa tilaisuuden oman ratkaisunsa kriittiseen tarkasteluun ja näin ammatilliseen kehittymiseen.

Luku 4. TOIMINTA OSANA TYÖYHTEISÖÄ

Hyvää ammattitaitoa ei ole vain ammatin edellyttämien taitojen hallitseminen vaan myös toimiminen osana työyhteisöä. Työntekijän on tunnettava työyhteisön pelisäännöt ja kunnioitettava hyviä käytäntöjä. Työyhteisön tulos syntyy kokonaisuudesta ja yhteistyöstä, ei yksittäisistä tuloksista. Poliisin vahvan ammattiroolin on sopeuduttava osaksi nykyaikaista työpaikkakulttuuria.

Poliisityö on yhteistyötä, jossa yksittäisen henkilön toiminta vaikuttaa aina myös muun työyhteisön toimintaan. Yksilön toiminta voi helpottaa yhteisön toimintaa tai tuottaa siihen ongelmia. Luottamus työtovereiden vastuulliseen toimintaan luo perustan yhteisen työn onnistumiselle. Työyhteisön sisällä noudatetut menettelyt heijastuvat vuorostaan siihen, millaista kohtelua asiakkaat saavat.

Kestääkö kerran hankittu ammattitaito?

Ammattitaitoisessa poliisitoiminnassa noudatetaan hyväksi havaittuja toimintamalleja ja rutiineja, joissa otetaan huomioon samanaikaisesti asiakkaan oikeudet ja poliisimiesten oma työturvallisuus. Vakiintuneet hyvät toimintatavat takaavat perusasioiden toimivuuden myös kiireellisissä ja stressaavissa tilanteissa. Hyviä poliisitoiminnan toimintamalleja on kehitetty järjestelmällisesti poliisikoulutuksen yhteydessä ja niitä kerrataan ja harjoitellaan myös työpaikkakoulutuksessa.

Kerran hankittu ammattitaito ei riitä koko virkauraksi. Yhteiskunta muuttuu, yhteiskunnassa vallitsevat toimintatavat ja arvostukset muuttuvat. Työvälineet ja toimintatavat muuttuvat. Ammattitaidon ylläpitäminen ja jatkuva kehittyminen edellyttää aktiivisuutta ja oma-aloitteisuutta. Ammattitaitoinen poliisitoiminta merkitsee siten valmiutta jatkuvaan oppimiseen ja kehittymiseen.

Hiljainen tieto ohjaa toimintaa

Poliisityön tekemistä ohjaavat monet määräykset ja ohjeet. Poliisihallinnon tulosohjausjärjestelmä tuottaa asiakirjoja, joiden tarkoituksena on ohjata toimintaa ja suunnata toiminnan painopisteitä. Kaiken tämän seuraaminen edellyttää järjestetyn koulutuksen lisäksi omatoimista itsensä ajan tasalla pitämistä. Jotta suunnittelu ohjaisi todellista toimintaa tarkoitetulla tavalla, ohjeiden sisältämät asiat on omaksuttava osaksi työyhteisön jokapäiväisiä käytäntöjä.

Työyhteisön käytännöissä ilmenevät myös yhteisön kirjoittamattomat normit, arvot ja säännöt. Yhteisöön tulevat uudet henkilöt oppivat ja sisäistävät nämä säännöt ja käyttäytymistavat samoin kuin muunkin työn tekemistä koskevan hiljaisen tiedon. Kirjallisten ja kirjoittamattomien sääntöjen yhdenmukaisuus on tärkeää, jotta päivittäisessä työssä voidaan toimia ja samalla varmistaa palvelun laatu ja oikeudenmukaisuus. Jos kirjallisten ja kirjoittamattomien sääntöjen välillä on ristiriitaa, joutuu poliisimies valitsemaan sitoutuuko hän virallisesti hyväksytyihin menettelyihin vai vallitsevaan käytäntöön.

Ammattikuntahenki ja työpaikkakulttuuri toiminnan taustalla

Vastuullinen ja ammattitaitoinen toiminta rakentaa yksilöiden perusoikeuksia kunnioittavaa ammattikuntahenkeä. Johtamisen ja esimiestoiminnan lisäksi tähän vaikuttavat avoin vuorovaikutus ja vallitseva suhtautumistapa ohjeiden ja hyväksytyjen työtapojen noudattamista kohtaan. Hyvä ammattikuntahenki merkitsee vastuullista toimintatapaa, jonka perusteella poliisiorganisaation jäsenet voivat tuntea tervettä ammattiylpeyttä ja vahvaa yhteenkuuluvuutta. Poliisin perinteinen ammattikuva vaatii kuitenkin nykyisin aiempaa suurempaa joustavuutta ja avoimuutta.

Työyhteisön kulttuuri on jatkuvasti läsnä ja vaikuttaa kaikkeen yksilöiden toimintaan. Myönteisessä merkityksessä kulttuuri antaa yksilölle tukea toiminnassa. Toimintatapoja ei ole tarpeen joka kerta erikseen miettiä. Toimivassa työpaikkakulttuurissa työntekijöillä on yhteinen käsitys oikeasta tavasta toimia. Toisaalta kulttuuri saattaa tukea vanhentuneiden perinteiden ja ajastaan jälkeen jääneiden menetelmien toistamista. Hyödyllistenkin muutosten toteuttaminen voi olla vaikeaa, jos se edellyttää kulttuurin ja perinteisten ajattelutapojen muuttumista.

Kulttuuri on rakentunut toimintatapojen jatkuvan toistamisen kautta. Se on muovautunut pitkän ajan kuluessa. Se voi myöskin muuttua toiminnan ja vuorovaikutuksen kautta. Kaikki työyhteisön jäsenet ovat jatkuvasti mukana muovaamassa työyhteisön kulttuuria ja arvoja päivittäisellä toiminnallaan. Jokainen on jatkuvasti esimerkki toisille. Esimiesten ja kokoneiden työtoverien esimerkin vaikutus on suurempi kuin vasta työyhteisöön tulleiden, mutta jokaisen yksilön toiminnalla on merkitystä kulttuurin muovaamisessa ja muuttumisessa. Toimintatavat työssä eivät ole kenenkään yksityisasiota.

Tuoko jatkuva muutos edistystä?

Työyhteisö vaatii jatkuvaa kehittämistä. Kehittäminen merkitsee osaamisen, työvälineiden, menetelmien, organisaation ja sosiaalisen vuorovaikutuksen parantamista. Työyhteisöä kehitettäessä perinteiset toimintatavat muuttuvat. Kehittämisessä toimintatapoja ja työyhteisön kulttuuria on tarkasteltava kriittisesti. Kehittävä poliisimies ei ole sitoutunut varjelemaan vanhoja toimintatapojaan. Ajoittain on tervettä tarkastella omiakin toimintatapoja yhdessä muiden kanssa.

Kehittäminen edellyttää omien ja työyhteisön toimintatapojen arvioimista. Arvioimista tapahtuu monilla eri tasoilla. Lähiyhteisö ja työtoverit keskenään arvioivat toimintatapojaan tehtävien suorituksen aikana ja jälkeensä. Kehittyvä työyhteisö käy jatkuvaa arvioivaa keskustelua toiminnastaan. Yksi esimiesten tehtävistä on toiminnan arviointi ja seuranta. Kehittäminen edellyttää, että työyhteisön toiminta tapahtuu läpinäkyvästi ja tehtävien suorittamisesta kerrotaan avoimesti ja rehellisesti. Arviointia tapahtuu myös

erikseen tehdyissä tarkastuksissa ja laillisuusvalvonnassa. Tarkastusten tai kanteluiden yhteydessä tapahtuvan laillisuusvalvonnan tarkoituksena on toisaalta varmistaa asiakkaiden oikeuksien toteutuminen sekä lailliset menettelytavat ja toisaalta auttaa poliisiorganisaatiota arvioimaan ja kehittämään toimintansa laatua.

Epäkohtiin on voitava puuttua

Hyvän työyhteisön toisia työntekijöitä tukeva toimintatapa merkitsee myös puuttumista havaittuihin epäkohtiin. Sellaisia voivat olla mm. syrjivä käyttäytyminen, kiusaaminen taikka työturvallisuudesta piittaamaton toiminta. Suhtautuminen päihdeongelmiin työyhteisössä on haaste, joka koettelee työyhteisön terveyttä ja vastuullisuutta. Peittelevä tai piittaamaton suhtautumistapa lykkää ongelman esilletuloa ja saattaa samalla pidemmällä aikavälillä pahentaa tilannetta ja lisätä ongelmien kasaantumista. Poliisilla on ohjeet menettelytavoista, joilla näitä ongelmia selvitetään. Ongelmiin kannattaa puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja samalla ongelmiin ajautunutta työtoveria tulee tukea selviytymään.

Luku 5. POLIISIN TOIMINTA VAPAA-AIKANA

”Poliisimiehen on virassa ja yksityiselämässä käyttäydyttävä siten, että hän ei ole omiaan vaarantamaan luottamusta poliisille kuuluvien tehtävien asianmukaiseen hoitoon.”
Poliisilaki 9 §

Poliisi on ammattina yksi niistä toimista, joiden hoitaja joutuu työnsä aloitettuaan huomaamaan sen, että tehtävä muokkaa hänen tekemisiään ympäri vuorokauden. Poliisimiehen on virassa ja yksityiselämässä käyttäydyttävä siten, että hän ei ole omiaan vaarantamaan luottamusta poliisille kuuluvien tehtävien asianmukaiseen hoitoon. Arvioitaessa poliisimiehen käyttäytymistä otetaan huomioon myös hänen asemansa ja tehtävänsä poliisihallinnossa. Säännös asettaa poliisimiehelle vapaa-aikaan ulottuvan käyttäytymistä rajoittavan velvoitteen. Poliisille sopimatonta käyttäytymistä on esimerkiksi tieliikennelain rikkominen sekä juopottelu julkisella paikalla.

Poliisin seurattava muutoksia

Nykysuomen sanakirjan mukaan etiikka on siveysoppia. Poliisin käyttäytymisen siveys heijastaa yhteiskunnassa vallitsevia arvoja. Poliisi ei tavallisesti ole toiminut muutosten kärkirintamassa, vaan tarkkaillut mihin suuntaan yhteiskunta on menossa ja muuttunut hitaasti. Kun poliisiin rekrytoidaan henkilöstöä, rekrytoitavan arvot ja eettiset näkemykset pyritään peilaamaan tarkasti. Tähän vaikuttavat luonnollisesti myös hallinnon ulkopuolelta tulevat vaateet niistä ominaisuuksista, joita niin virassa olevilla kuin virkaan tulevillakin poliisimiehillä odotetaan olevan.

Poliisitoiminnan muutokset ovat heijastelleet yhteiskunnassa voimassa olevia arvoja viimeisten vuosikymmenten aikana. Toisen maailmansodan jälkeen yhteiskunta alkoi hitaasti mutta varmasti muuttua maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta palvelu- ja hyvinvointivaltioksi.

Muutos aiheutti suuren muuttoliikkeen isoihin asutuskeskuksiin. Yhteiskunnallinen myllerrys merkitsi myös sitä, että monesti sosiaaliset siteet katkesivat ja läheiskontrollin tilalle tuli yhteiskunnan harjoittama kontrolli. Sisäisen turvallisuuden turvaajana poliisi oli tällöin ensisijainen toimija. Yhteiskunnallisissa murroksissa poliisin valvonta on keskittynyt eri tavoin määriteltyihin ongelmaryhmiin. 1960- ja 1970-luvuilla nuoriso aiheutti huolta, 1970-luvun lopun ja 1980-luvun alun voimakkaan kontrollin kohteet olivat alkoholistit: poliisit muistelevat aikaa ”rupurallina”. 1990-luvulla kontrollin kärki kohdistui huumeiden käyttäjiin. Tultaessa 1990-luvulle havaittiin, että kontrolliorientoitunut perinteinen poliisitoiminta ei enää vastannut ajan vaatimuksia, vaan myös poliisitoimintaan tarvittiin pehmeämpiä arvoja. Havaittiin, että keskeisin poliisin rooli ei voinut olla keskittyminen rikollisten kiinni saamiseen ja rikosten selvittämiseen, vaan tarvittiin laajempi ongelmanratkaisulähestymistapa.

Tähän samaan liittyy myös poliisin roolin muutos. Kontrolliorientoituneessa mallissa poliisi on ensisijaisesti valtion nimittämä virkamies, joka on vastuussa kansalaisten turvallisuudesta ja yhteiskuntarauhan ylläpitämisestä. Uudessa roolissa kansalaisten ja poliisin välillä ei ole yhtä jyrkkää eroa. Poliisi on päätoimisesti vastaamassa yhteisön toiminnassa ilmenevistä rikollisuuteen liittyvistä ongelmista.

Kiristääkö avoimuus poliisien etiikan vaatimustasoa?

Poliisin roolimuuotos heijastuu myös vaatimuksiin poliisimiehen etiikasta vapaa-ajallaan. Poliisimiehen eettinen toiminta virka-ajan ulkopuolella on hyvin monitahoinen asia. Poliisin nykyinen rooli on ratkoa rikollisuuteen liittyviä ongelmia yhteistyössä muun yhteisön kanssa, mikä edellyttää vahvaa luottamusta. Edes vapaa-aikana tapahtuvat laittomuudet eivät sovi tähän rooliin.

On oletettavaa, että poliisin roolin muuttuminen entistä avoimemmaksi sisäisen turvallisuuden asiantuntijaksi on entisestään kiristänyt vaatimuksia yksittäisen poliisimiehen uskottavuudesta ja puolueettomuudesta. Aiemmin tavallinen käytäntö hankkia sivutuloja hyvämaineisilla aloilla, joiden valvojana poliisin toimii – kuten taksinkuljettajana tai vahtimestarina – ei enää ole sopivaa uskottavuussyistä. Yksilön eettisten ratkaisujen sijaan tältä osin on tehty koko ammattikuntaa koskeva linjaratkaisu (ks. esim. KHO 30.9.1986/3772). Samaan kategoriaan voitaneen liittää voimakas ideologinen sitoutuneisuus. Poliisin politiikkaan osallistumiseen on suhtauduttu myönteisesti, sillä politiikan kautta on saatu aikaan merkittäviä yhteistyökanavia. Poliisin politiikassa toimiminen asettaa kuitenkin merkittävän haasteen siinä mielessä, että vaikka yksittäinen poliisimies sitoutuu oman puolueensa tavoitteisiin, hänen on samalla säilytettävä tasapuolisuutensa ja uskottavuutensa. Poliisin on politiikassakin oltava erityisen yhteistyökykyinen. Poliittisen värin näyttämisen lisäksi virkamiehen on harkittava tarkoin erilaisten veljes- ja sisarkuntien jäsenyyden velvoitteet ja sitoumukset, jos hän lähtee mukaan ko. toimintaan.

Liiallinen alkoholin käyttö on monen rikoksen taustalla ja sama pätee poliisiinkin. Poliisin runsas alkoholinkäyttö herättää huomiota ainakin tuttavapiirissä. Viime aikoina tietoon tulleet poliisin vapaa-ajallaan tekemiksi epäillyt rikokset ovat usein liittyneet alkoholinkäyttöön. Rattijuopumus usein merkki pitkälle edenneestä alkoholiongelmosta. Samaa ongelmavyöhytettä ovat ilmentäneet myös yksittäiset poliisimiehen tekemiksi epäillyt väkivaltaisuuudet. Kun alkoholi on yksi merkittävimmistä rikollisuuden aiheuttajista, rikostorjunnan ammattilaisten tulisi yhteisvoimin kyetä välttämään tätä vaaraa.

Yksittäinen mielipide voidaan käsittää koko poliisin näkemykseksi

Poliisimiehen esittämät mielipiteet erilaisuudesta antavat kuvan koko instituution suhtautumisesta kyseisiin asioihin. Eettisessä valassaan poliisimies vakuuttaa kunnioittavansa jokaisen ihmisarvoa ja oikeuksia ja tämä koskee myös vapaa-aikaa.

Poliisilla on vapaa-ajallaankin velvollisuus ryhtyä toimiin vakavan rikoksen estämiseksi

Vapaa-ajan toiminnan etiikkaan liittyvät myös poliisimiehen velvollisuudet puuttua havaitsemiinsa rikoksiin ja rikkomuksiin. Poliisilaissa todetaan, että poliisimies on ilman eri määräystä velvollinen ryhtymään kiireellisiin toimiin koko maassa myös toimialueensa ulkopuolella ja vapaa-aikanaan, jos se on välttämätöntä vakavan rikoksen estämiseksi, tällaista rikosta koskevan tutkinnan aloittamiseksi tai yleistä järjestystä ja turvallisuutta uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi taikka milloin se näihin rinnastettavan muun erityisen syyn vuoksi on tarpeen.

Tässä toimintaan velvoittavassa pykälässä todetaan, että toimintavelvollisuus syntyy vähintään silloin, kun esillä on vakava rikos tai vakava muu vaara. Toisaalta teksti ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että poliisimies puuttuisi havaitsemiinsa vähäisempiinkin rikoksiin myös vapaa-ajallaan. Vapaa-ajallaan rikkeen havaitsevan poliisin harkinta onkin hyvä esimerkki tekemisen ja tekemättä jättämisen etiikasta: milloin on kyse velvollisuuden rikkomisesta, milloin taas hyväksyttävästä toisaalle katsomisesta tai ihmisten arkea ymmärtävästä järkevästä joustavuudesta.

Liika virkaintoisuuskin voi olla eettisesti arveluttavaa. Aiemmin todettiin, että poliisin rooli on muuttunut kontrolliorientoituneesta valvontaviranomaisesta yhteisön toimintaa häiritsevien ongelmien ratkojaksi. Tässä roolissa yllättävät puuttumiset yksittäisiin vaarattomiin tapahtumiin ovat arveluttavia. Liian alhainen kynnys vapaa-ajalla havaittuihin rikkeisiin puuttumisessa aiheuttaa linjattomuutta ja ennakoimattomuutta sekä riskin, että vähäpätöisetkin tilanteet karkaavat hallitsemattomiksi. Vapaa-ajalla suoritettava poliisi-toimenpide on harkittava aina tarkasti myös siksi, että poliisin valtuuksien käyttöön liittyy sekä työturvallisuus- että oikeusturvanäkökohtia. Niin rikoksiin puuttumattomuus kuin liiallinen puuttuminen vapaa-ajalla saattaa rikkoa poliisin eettisiä periaatteita.

Luku 6. ESIMIEHEN ETIIKKA

”Eettiset johtajat kunnioittavat ja palvelevat muita, ovat oikeudenmukaisia ja rehellisiä sekä rakentavat yhteiskuntaa”(Älykäs johtajuus, P. Sydänmaalakka, 2004)

Esimiehenä oleminen on palveluammatti, jossa joutuu päivittäin ansaitsemaan alaistensa luottamuksen ja arvostuksen. Avoimuus, oikeudenmukaisuus ja tasapuolisuus ovat eettistä esimiestoimintaa, muttei ole ollenkaan itsestään selvää, kuinka nämä toteutetaan hierarkkisessa, käskyvaltasuhteisiin perustuvassa poliisiorganisaatiossa.

Vaaditaanko esimieheltä täydellisyyttä?

Uuden esimiehen aloittaessa tehtävässään voi entisistä työtovereista tulla alaisia ja entisistä esimiehistä vertaisia työtovereita. Asetelma työyhteisössä muuttuu, mutta henkilöt eivät sinällään muutu miksiäkään. Uudessa tilanteessa vaaditaan sekä esimieheltä että alaisilta paljon. Alaisena oleminen vaatii esimiehen aseman hyväksymistä, vain uuden esimiehen täydellinen suoritus voi pelastaa hänet uusien alaisten kritiikiltä. Täydellisesti ei esimies voi tehtävässään kuitenkaan koskaan onnistua. Alaisena olemistakin on tietoisesti opeteltava. Hyvänä periaatteena onkin, että jokaisen tulisi tuntea hyvin ainakin yksi tehtävähierarkian taso oman tehtävänsä ylä- ja alapuolelta.

Esimiehen toiminta on työyhteisön etiikan kannalta ratkaiseva. Hänen toimensa ja käyttäytymisensä ovat jatkuvan tarkkailun alla. Esimiehen antama esimerkki on mallina jokaiselle työntekijälle. Erityisesti nuoret työntekijät omaksuvat organisaation toimintatavat ja kulttuurin lähiesimiehiltään mallioppimisen kautta.

Hyvältä esimieheltä vaaditaan esimiesrohkeutta

Poliisin organisaatio pitää sisällään useita esimiestasoja ryhmänjohtajasta ylimpään päällystöesimieheen. Uudistunut palkkajärjestelmä on tuonut esimiehen päivittäiseen toimintaan uuden elementin; esimiehen on määritettävä alaisensa palkka vähintään kerran vuodessa. Palkkaesimies on järjestelmän oikeudenmukaisuuden kannalta sen kriittinen piste. Alaisen tulee kokea, että hän on saanut omasta suorituksestaan oikeudenmukaista palautetta ja että hän on saanut antaa esimiehelleen palautetta. Esimiehen henkilökohtainen arvio alaisen suorituksesta välittyy esimiehen henkilökohtaisena ja perusteltuna käsityksenä keskustelussa, jossa alainen myös kokee tulleen kuulluksi. Tulos- ja kehityskeskustelussa esimies ei välitä ylemmän esimiehen arvioita vaan tekee oman esimiehisyyttä vaativan arviointinsa. Palkkaesimiehisyyys on tuonut esille erityisesti esimiesrohkeuden merkityksen.

Esimies on tärkeä osa organisaation ketjua. Esimiehen asemalle on tyypillistä, että hänen hallussaan on ylemmän esimiestahon antamaa luottamuksellista tietoa. Luottamuksellisessa alaisuudessa esimies saa tietää alaiseltaan vain tähän esimies-alainen suhteeseen tarkoitettuja, monesti hyvinkin arkaluontoisia asioita. Esimiehen voi olla helppo hankkia näillä tiedoilla pikavoittoja sekä ylemmän esimiehen että myös alaisen silmissä. Pikavoitot ovat monien kokemusten mukaan kuitenkin lyhytaikaisia. Lojaali organisaatiolle, omalle esimiehelle sekä alaisille luovat perustan hyvälle ja luotettavalle esimiestoiminnalle. Luottamuksen merkitystä työyhteisön eettisenä periaatteena ei voi korostaa liikaa.

Virheitä tapahtuu, esimiehen on niihin puututtava

”Poliisin organisaation on mahdollistettava selkeä komentoketju poliisitoimessa. On aina pystyttävä määrittelemään, kuka esimies viimekädessä vastaa poliisihenkilöstön teoista tai tekemättä jättämisistä.” (Eurooppalaiset poliisin eettiset ohjeet, Suositus Rec (2001) 10 17 art.)

Julkisen vallan käytöltä ja erityisesti perusoikeuksiin puuttumiselta vaaditaan erityistä moitteettomuutta ja tarkkaa lain noudattamista. Esimiehen keskeinen tehtävä on varmistaa, että hän ja hänen alaisensa tietävät, mitkä ovat lailliset, perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavat organisaation toimintatavat. Esimiehen on varmistamisenkin jälkeen jaksettava valvoa, että sovitut menettelytavat pitävät.

Asiakkaat, esimiehet, esimiesvirastot ja laillisuusvalvojat vaativat vuosittain lukuisan määrän selvityksiä poliisin virkatoimista. Osa selvityksistä johtaa siihen, että poliisimiehen on todettu menetelleen vastoin toimintaohjeita. Jotkut näistä selvitysten tuloksista saavat myös laajaa julkisuutta. Tilanne voi olla yksittäisen virkamiehen ja työyhteisönkin kannalta vaikea. Esimiehen on tällöin tunnettava roolinsa. Hänen on edistettävä luotettavan selvityksen saamista ja samalla annettava tukensa vaikeassa tilanteessa olevalle alaiselleen. Hänen ei odoteta hyväksyvän mahdollisesti virheellistä menettelyä vaan auttavan vaikean tilanteen yli. On hyvä muistaa, että useimmiten virheen tehnyt alainen jatkaa entisessä työssään ja tapauksessa oppineena työyhteisön jäsenenä. Esimies laillisuuden valvojana ei ole ensimmäisen kiven heittäjä, vaan oikeisiin ja laadukaisiin menettelytapoihin ohjaaja. Laadukas kanteluratkaisu ja virheestä huomauttaminen näyttävät mallin hyvästä menettelytavasta.

Esimies on työpaikalla myös arvokeskustelun ylläpitäjä. Suunnan näyttäminen ja yhteisön kiinteiden ylläpito ovat esimiehen keskeisiä tehtäviä ja näihin molempiin myös arvokeskustelu liittyy. Arjen kiireissä metsä katoaa helposti puilta ja poliisin työn itsensänselvyydet painuvat aktiivisesta keskustelusta taka-alalle. Esimies tuntee työyhteisön toiminta- ja puhutavat, joten hän on työpaikalla oikea henkilö pitämään perusoikeuksien, laillisuuden, yhteishengen, niin yleisön kuin poliisinkin arjen turvallisuuden arvoja osana työyhteisön keskusteluja: näin meillä toimitaan, koska se on oikein. Poliisin arvot sisäistänyt esimies voi myös selkiyttää väsyneen tai monimutkaisten yksityiskohtien edessä hämmentyneen alaisensa työnäkyä. Tulos- ja kehityskeskustelutkin ovat arvokeskusteluja: mitkä ovat ne arvot, joiden suuntaisesti toimimme, miten voimme auttaa toisiamme tässä työssä?

Joskus arvokeskustelua kritisoidaan arjesta irtautuneeksi juhlapuheeksi. Juhlapuheitaakaan ei pidä väheksyä: arjen hyvät työt on hyvä nostaa esiin juhlavissakin tilanteissa. Juhlapuheen pitäisi olla arjen koho- eikä vastakohta. Jos esimies arjen etiikkapuheissaan kertoo yhteisön oikeat toimintatavat, juhlapuhe on jokapäiväisen työn merkityksen kirkastaja, jossa esimies kokoaa yhteen näkemyksen yhteisön merkityksestä ja arvokkuudesta.

Esimies tukee hyvinvointia

Henkilöstön hyvinvointi on esimiehen arvohierarkiassa korkealla. Selkeät arvot sinänsä tukevat hyvinvointia, sillä työn merkityksellisyys ja hallittavuus ovat jaksamisen kulmakiviä. Turhaksi ja tarpeettomaksi koettu työ kyynistää, joten esimiehen tärkeää pitää

yllä uskoa poliisityön vaikuttavuuteen, osoittaa arjen onnistumiset sekä aikaansaadut parannukset asiakkaiden toimintakykyyn ja onnellisuuteen.

Lisäksi oikeudenmukainen työnjako ja työn sujumisen seuranta mahdollistavat työn tekijöiden jatkuvan kehittymisen ja järkeväksi koetun työmäärän kaikille. Oikeudenmukainen työnjako ei välttämättä tarkoita tasajakoa, vaan hyväksi koettua, avoimesti perusteltua ja yhteisten sääntöjen mukaan palkittua jakoa. Esimies on myös vastuussa siitä, että työ ei uuvuta tai ole muuten terveydelle haitallista. Yhteistyössä alaisten ja asiantuntijoiden kanssa työvälineet ja työtavat saadaan tukemaan hyvinvointia. Ongelmien ja kehittämisehdotusten kuunteleminen onkin esimiehen etiikan tärkeä työväline.

Luku 7. POLIISI AVOIMIEN TIETOVARASTOJEN ÄÄRELLÄ

Muuttuva maailma – uudet ongelmat

Informaatiotekniikan nopea kehitys on luonut poliisitoiminnan etiikkaan uusia piirteitä ja uudenlaisia vaatimuksia. Pari vuosikymmentä sitten ei juuri ollut rajoituksia sille, miten ja millaisiin tarkoituksiin poliisi käytti tietovarastojaan, henkilörekistereitään ja muilta viranomaisilta saatuja tietoja. Luotettavuustietojen antaminen kansalaisista ei myöskään kohdannut juuri muita rajoituksia kuin totuudessa pysymisen vaatimuksen. Tietotekniikka, sähköinen tiedonvälitys ja Internetin käyttö ovat tuoneet uudenlaisia uhkatekijöitä viranomaistoiminnalle ja uudenlaisia asiakkaiden ja kansalaisten vaatimuksia.

Poliisille on annettu oikeuksia tutkia ja tallentaa muiden kansalaisten yksityiselämää koskevia tietoja. Tietojen käsittelyn valvonta ei koskaan voi olla aukotonta ja tekniset suojautumiskeinot voivat pettää, voi tapahtua inhimillinen virhe tai turvatoimet voidaan kiertää tahallisesti. Ammattieettisten periaatteiden noudattaminen ja kunnioittaminen ovat ratkaisevassa asemassa tietosuojan toteutumisessa.

Tietoturva on malliesimerkki asiasta, joka eettisessä poliisitoiminnassa on korostetusti otettava huomioon. Tietoturvallisuus on yksi poliisiorganisaation luottamuksen kulmakivistä ja samalla yksi poliisin toiminnan kriittisistä menestystekijöistä.

Tietoturvallisuus on tila, jossa tietojärjestelmien, palveluiden, tietoliikenteen ja poliisin tapauksessa erityisesti tietojen suojaaminen on hoidettu asianmukaisesti hallinnollisilla, teknisillä ja muilla keinoilla. Asianmukaisesti siten, että kaikissa olosuhteissa tietojen luottamuksellisuuteen, eheyteen tai käytettävyyteen kohdistuvat ulkoiset ja sisäiset uhat on minimoitu.

Viranomaiset tarvitsevat tietoturvallisuutta

Viranomaisen näkökulmasta tietoturvallisuus merkitsee tietojen luottamuksellisuuden varmistamista, tietojen ja tietojärjestelmien eheyttä ja tietojen hyvää käytettävyyttä. Poliisin tietojärjestelmät ja rekisterit on tarkoitettu vain virkakäyttöön. Tietojen ja tietojärjestelmien käytön tulee olla mahdollista vain siihen oikeutetuille henkilöille ja ainoastaan siihen tarkoitukseen, jota varten tietojärjestelmä tai rekisteri on muodostettu.

Vaikka sähköistä tiedonkäsittelyä pelätään, syystäkin, yksityisyyden uhkana, antaa se myös uusia mahdollisuuksia yksityisyyden suojaamiseen. Rekisterien asianmukainen käyttö ei ole pelkästään yksittäisen virkamiehen etiikasta kiinni, sillä väärinkäytön jäljittämisen helpottuessa myös kiinnijäämisriski on kasvanut. Ehkä kyyninenkin sananlasku ”luottamus hyvä, valvonta parempi” sopii kuvaamaan muuttunutta tilannetta. Uskottava järjestelmä sisältää käytön valvonnan ja sanktiot väärinkäytöstä.

Sivullisille ei saa antaa mahdollisuutta muuttaa tai tuhota tietoja eikä muutoinkaan käsitellä poliisin hallussa olevia tietoja. Tietojärjestelmien on pysyttävä eheinä: tiedot ja järjestelmät ovat luotettavia, oikeita ja ajantasaisia, eivätkä ne ole hallitsemattomasti muuttuneet tai muutettavissa laitteisto- tai ohjelmistovikojen, luonnontapahtumien tai

inhimillisen toiminnan seurauksena. Tietojen tulee olla käytettävissä etukäteen määritellyn ajan eikä tietoja saa säilyttää kauempaa kuin on säädetty.

Viranomaisen kannalta tietoturvallisuudessa pyritään luotettavaan ja häiriöttömään toimintaan siten, että tietovarastot palvelevat toimintaa ongelmattomasti. Poliisi viranomaisena edellyttää, että sen henkilöstö toimii tietoturvallisuutta edistävällä tavalla ja välttää toiminnassaan tietoturvallisuudelle aiheutuvia riskejä.

Asiakkaat odottavat luotettavuutta ja palvelua

Asiakkaita kiinnostaa toiminnan sujuvuus ja tehokkuus, tietojen luotettavuus ja oikeellisuus sekä luottamuksellisuuden säilyminen. Poliisin asiakkaina olevien henkilöiden oikeusturva edellyttää, että heidän asioistaan tai menneisyydestään annetaan tietoja vain niille tahoille, joilla on tiedonsaantiin oikeus.

Poliisimiehen antama tieto menneistä rikkomuksista voi esim. haitata työn tai asunnon saantia henkilöllä, jonka elämäntilanteen korjaantuminen on juuri käynnistymässä. Paikkansa pitäväkin tieto voi aiheuttaa oikeudenloukkauksia ja vaara on vielä suurempi, jos tiedot perustuvat pelkkiin epäilyksiin. Luotettavuudesta annettavia poliisin lausuntoja koskevatkin nykyään täsmälliset määräykset ja menettelyohjeet.

Kansalaiset odottavat tietosuojaa

Kansalaisten on voitava luottaa siihen, että heidän tietojaan käytetään asianmukaisesti ja vain niihin tarkoituksiin, jotka ovat lain mukaan hyväksyttäviä. Tieto kuuluu vain ja ainoastaan sille, joka työtehtävien puolesta sitä tarvitsee. Yksityisyyden suoja on nykyään useammin vaarassa tietovarastojen väärinkäytön kautta kuin fyysisten loukkauksien kautta. Hyvin toimiva tietosuoja edellyttää tietojärjestelmien tekniikalta luotettavuutta mutta sen lisäksi uskottavaa valvontaa ja eettisesti oikein toimivaa poliisia. Näiden avulla luodaan luottamusta ja oikeusturvaa. Eettisesti vahvassa poliisitoiminnassa toteutuvat sekä tietoturvallisuus että tietosuoja. Kansalaisia koskevien tietojen eheys ja luottamuksellisuus eivät ole vaarassa eikä tietoja käsitellä virkatoimien ulkopuolella.

Eettiset kysymykset ovat tulleet poliisikäytännössä esille eräissä tapauksissa, joissa on todettu tai epäilty poliisimiesten katselleen muiden viranomaisten rekistereistä (esim. väestörekisteri) julkisuuden henkilöiden tai julkisuudessa olleeseen tapahtumaan liittyvien henkilöiden tietoja ilman että tiedot liittyisivät mihinkään tutkittavaan juttuun tai muuhun poliisitehtävään. Menettelyn virheellisyys tai vahingollisuus saattaa tuntua olemattomalta, mutta todellisuudessa se murentaa poliisin toiminnan uskottavuutta ja luotettavuutta. Viranhoitoon liittymätön tiedon haku loukkaa paitsi yksittäisen kansalaisen yksityisyyden suojaa myös luottamusta toisen viranomaisen rekisterien tietosuoja-järjestelyjä kohtaan. Vähäinenkin ohjeiden vastainen tietojen käyttö, vaikka tiedot eivät olisi vuotaneetkaan poliisin ulkopuolelle vaikuttaa arviointiin harkittaessa rekisterien käyttöoikeuksien antamista poliisille.

Henkilöstö tietoturvallisuuden takeena

Tietoturvallisuus ja tietosuoja eivät voi toteutua pelkästään teknisillä järjestelyillä. Vaikka tekniikka kehittyi, ihminen on tässäkin tärkein. Tekninen kehitys aiheuttaa toi-

saalta uusia riskejä mutta toisaalta luo mahdollisuuksia tietoturvallisuuden varmistamiseen. Usein riskit kehittyvät torjuntamahdollisuuksia nopeammin.

Poliisimiehet joutuvat jatkossakin tekemään päätöksiä, joilla puututaan kansalaisten perusoikeuksiin, tallennetaan tietoa ja käytetään hyväksi tietovarastoja. Päätöksiä joudutaan tekemään nopeasti ja uudenlaisissa tilanteissa, joissa voi myös helposti sattua virhearviointia. Ammattitaitoon kuuluu myös oman toiminnan tarkkailu ja päätösten perustelukyky. Viime kädessä toiminnan onnistuneisuuden ratkaisee henkilökunnan ammattitaito ja vastuuntuntoinen asenne.

Tiedonhallinnan alueella korkea ammattitaito merkitsee erityisesti valmiutta tietojen ja taitojen jatkuvaan kehittämiseen toimintaympäristön muuttuessa. Ammattitaitoinen poliisi on myös asenteiltaan oikeudenmukainen ja tasapuolinen. Kun harkintaa käytetään uusissa tilanteissa, lopputuloksen onnistuneisuus riippuu usein siitä, onko lähestymistapa ollut asenteiltaan tasapuolinen ja kaikkien osapuolten oikeuksia kunnioittava.

Viranomaisen näkökulma

Viranomaisen kannalta toimiva tietoturvallisuus on luotettavan ja nykyaikaisen toiminnan edellytys. Poliisissa tietoturvallisuuden on oltava osa päivittäistä toimintaa. Tämä tarkoittaa, että;

- henkilöstö ymmärtää tietoturvallisuuden ja tietosuojan merkityksen
- henkilöstöllä on oikeat asenteet ja vahva ammattietiikka
- henkilöstö noudattaa työssään oikeita käytäntöjä
- tietoturvallisuus ja sen kehittäminen eivät ole irrallisia seikkoja, vaan osia normaaleissa toimintaprosesseissa
- tietoturvallisuus ja tietosuoja ymmärretään oleelliseksi osaksi oikeusturvaa ja keskeiseksi poliisin luottamusta luovaksi tekijäksi

Poliisimies joutuu työssään tekemään nopeita päätöksiä, joilla puututaan kansalaisen perusoikeuksiin ja joilla voi olla vaikutuksia kansalaisen tai päätöksen tehneen virkamiehen loppuelämään. Tietojärjestelmiä, sähköisiä tai paperisia, käyttäessään poliisilla on kohtuullisen hyvin harkinta-aikaa. Ammattitaitoiselle poliisimiehelle oman toiminnan tarkkailu ja päätösten perustelukyky ovat osa normaalia toimintaa. Harkinta tietojärjestelmien käytön tarkoituksenmukaisuudessa on myös osa normaalia toimintaa, arvostusta poliisin asiakkaita ja tietojärjestelmien omistajan luottamusta kohtaan.

*Käytännön nyrkkisääntö päivittäiseen poliisitoimintaan:
Aito tehtävä, johon tietojärjestelmiä saa käyttää, on virkatehtävä.*

Kysy itseltäsi:

Onko tietojärjestelmän käyttötilanne virkatehtäväni mukainen?

1. *On - antaa palaa.*
2. *Vastaus: En ole varma - kysyn.*
3. *Vastaus: Ei - en avaa tietojärjestelmää.*

Luku 8. MEDIA - MAHDOLLISUUS JA UHKA

Viestintä on poliisin virkavelvollisuus, joka kuuluu poliisin virkatehtäviin. Poliisilla on velvollisuus kertoa kansalaisille omaan toimialaansa liittyvistä asioista ja tapahtumista. Viestintään ja ulkoiseen tiedottamiseen on tarkat ohjeet mutta myös eettiset periaatteet. Hyvin toimiva ja asiallisesti suunniteltu viestintä luo koko työyhteisölle työrauhaa. Viestintä kokonaisuutena pitää sisällään sekä sisäisestä tiedonkulusta että ulkoisesta tiedottamisesta huolehtimisen. Erityisesti viestinnän merkitys korostuu muutosten johtamisessa.

Hyviä julkisuuteen soveliaita henkilöitä kannattaa arvostaa. Mediakarisma on ominaisuus, jota on vaikea oppia. Työyhteisössä tämä tosiasia on hyväksyttävä ja tuettava sitä, jonka työhön julkisuuden kanssa toimiminen kuuluu.

Turvallisuusasiat pinnalla

Turvallisuusasiat nousivat syksyn 2001 terrori-iskujen jälkeen aivan uudella tavalla pinnalle ja myös politiikan teon välineiksi. Lontoossa ja Madridissa räjähtäneet pommit muuttivat kansainvälisen terrorismin uhan entistä konkreettisemmaksi myös Euroopan unionin alueella. Turvallisuus- ja rikosasiat olivat tosin politisoituneet jo ennen terrorismiteeman nousua. Turvallisuusasiat ja sitä kautta myös poliisi ovat nousseet entistä suuremman yhteiskunnallisen huomion kohteiksi.

Viime aikoina ovat poliisin turvallisuus- ja kenttätöiminnan lisäksi myös poliisin omat toimintatavat olleet runsaasti julkisuudessa. Esimerkiksi poliisin laillisuusvalvonta, uudet toimivaltuudet, ”salaiset” pakokeinot, poliisin vähäinen näkyvyys katukuvassa sekä niin sanotut poliisirikosepäilyt ovat herättäneet runsaasti huomiota. Koska poliisivirkamiehiltä odotetaan korkea ammattieettistä tasoa sekä muita kansalaisia nuhteettomampia elämäntapoja, seurataan tiedotusvälineissä poliisien käyttäytymistä muita ammattikuntia tiukemmin. Poliisin vapaa-ajallaankin tekemät rikokset ylittävät helposti uutiskynnyksen. Poliisin moraalien valvominen onkin muodostunut yhdeksi tiedotusvälineiden näkökulmaksi poliisin yhteiskunnallisen roolin kontrolloimisen lisäksi.

Poliisin on huomioitava tämä omassa viestinnässään. Jos tutkinnassa olevista poliisin tekemiksi epäillyistä rikoksista ei tiedoteta samalla tavalla kuin muista vastaavista tapauksista, herää kysymys tiedotuksen eettisyydestä. Tällainen vaikeneminen on vain omissa lisäämään tiedotusvälineiden mielenkiintoa asiaan ja samalla perusteeton vaikeneminen syö luottamusta viestinnän tasapuolisuuteen. Oikeus tiedottamiseen on tutkinnanjohtajalla (tai hänen esimiehellään), joka poliisin tekemiksi epäillyissä rikoksissa on tavallisesti kihlakunnansyyttäjä: tässäkin asiassa tarvitaan siis yhteistyötä.

Tiedonsaanti on perusoikeus

Sananvapaus on nykyaikaisen demokratian tae ja tiedon saanti on perustuslaissa turvattu perusoikeus. Tästä syystä tiedottaminen on osa nykyaikaista poliisitoimintaa kaikilla tasoilla. Poliisi tuottaa kansalaisille turvallisuuspalveluita ja kansalaisten on voitava luottaa siihen, että poliisi toimii voimassa olevien lakien mukaan. Poliisille halutaan antaa riittävät keinot torjua rikollisuutta ja muita uhkia, mutta samaan aikaan poliisitoiminnan halutaan olevan niin avointa ja läpinäkyvää kuin se poliisin tehtäväkenttä huo-

mioiden vain on mahdollista. Lähtökohtaisesti julkisuuslaki velvoittaa poliisiakin edistämään toimintansa avoimuutta ja tiedottamaan toiminnastaan ja palveluistaan.

Tiedotusvälineet ja poliisi

Tiedotusvälineiden tiedonsaantioikeus on perusoikeus, jota voidaan erikseen rajoittaa lailla vain välttämättömistä syistä. Myös asiakirjojen julkisuus on pääperiaate, josta salassapito on poikkeus. Poliisin on annettava tiedotusvälineille tietoa, ellei pyydetty tieto ole erikseen säädetty salaiseksi. Tarpeeton salailu, mutta myös tietojen oikeudeton paljastaminen tuhoaa poliisin luotettavuutta ja heikentää poliisin julkista kuvaa. Myös työyhteisössä tietojen salailu tai paljastaminen aiheuttavat ongelmia.

Poliisin ja tiedotusvälineiden suhde on monitasoinen. Tiedotusvälineet keräävät uutisia aktiivisesti poliisin päivittäisestä toiminnasta, mutta myös poliisi hyötyy tiedotusvälineiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Tiedottamisen avulla voidaan ratkaista pimeitä rikoksia ja estää ennalta onnettomuuksia tai rikollisuutta. Lisäksi viestinnällä voidaan lisätä kansalaisten turvallisuuden tunnetta ja herättää yhteiskunnallista keskustelua poliisityön kannalta ajankohtaisista aiheista.

Poliisin ja tiedotusvälineiden suhteisiin liittyy kuitenkin myös ongelmakohtia. Jo vuosia on puhuttu turvallisuusasioiden ja rikollisuuden julkisuusarvon kasvusta. On todettu, että turvallisuusasioiden muodostama julkisuus synnyttää kehän, jossa media viestii, päättäjät ottavat kantaa ja ihmiset huolestuvat, media viestii lisää jne. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusten mukaan rikosten, onnettomuuksien ja erityisesti väkivallan uutisointi lisääntyi voimakkaasti 1990-luvulla. Kasvu ei ole keskittynyt pelkästään iltapäivälehtiin vaan myös muissa lehdissä ja sähköisissä tiedotusvälineissä on rikos- ja poliisiaiheisten uutisten määrä yli kaksinkertaistunut parissakymmenessä vuodessa.

Vallan käytön valvontaa

Tiedotusvälineiden mielenkiinto poliisia ja poliisiasioita kohtaan syntyy useista eri syistä. Julkisen sanan neuvosto määrittelee joukkotiedotuksen tehtäväksi todenmukaisen ja yleiseltä kannalta merkityksellisen tiedon välittämisen, keskustelun ja mielipiteen vaihdon edistämisen sekä yhteiskunnallisen vallankäytön valvomisen.

Koska poliisille on annettu oikeus tarpeen tullen käyttää kansalaisiin kohdistuvia voimatoimia ja puuttua jopa kansalaisen syvimpiin perusoikeuksiin, koetaan tiedotusvälineissä poliisin toiminnan kriittinen seuraaminen erityisen tärkeäksi. Poliisin tehtävä on turvallisuuden nimissä käyttää valtaa. Tämän vallankäytön valvominen ja mahdollisten väärinkäytösten tuominen julkisuuteen koetaan yhdeksi tiedotusvälineiden perustehtävistä.

Poliisin asioista, oikeuksista ja velvollisuuksista käytävän keskustelun ylläpitäminen kuuluu niin ikään tiedotusvälineiden perustyöhön. Poliisin tulee tällainen keskustelu hyväksyä ja siihen itse aktiivisesti osallistua.

Jokapäiväistä yhteistyötä

Poliisi on tärkeä uutislähde tiedotusvälineille. Rikokset, onnettomuudet ja järjestyshäiriöt ovat lähes aina uutisia. Suurissa uutistapahtumissa, poikkeuksellisissa onnet-

tomuuksissa ja rikoksissa poliisi on keskeinen tiedon lähde. Lisäksi paikallisissa tiedotusvälineistä huomataan pienetkin, mutta alueellisesti merkittävät poliisitehtävät.

Tiedotusvälineiden kaupallisen kilpailun lisääntyessä kasvaa tarve tehdä entistäkin myyvämpiä juttuja, mikä lisää tiedotusvälineiden halua saada poliisin tehtäviin liittyvää tietoa. Tämä paine aiheuttaa myös ristiriitoja. Ulkomailla tyypillinen skandaalilehdistön pyrkimys rahastaa sananvapauden avulla on todellisuutta myös Suomessa. Toistaiseksi suomalainen media on kuitenkin ollut kansainvälisesti vertaillen maltillista.

Viestintä on jokapäiväinen rutiini

Kun poliisin viestintä rakentuu mahdollisimman avoimeen, suunnitelmalliseen ja tasapuoliseen tiedottamiseen, vähentyy epäluuloisuuden synnyttämä tarpeettoman kriittinen julkisuus sekä viestintään liittyvät ongelmat poliisin sisällä. Tiedottaminen ja viestintä yleensä on ymmärrettävä perustehtäväksi, joka kuuluu jokapäiväisiin rutiineihin ja osaksi poliisin operatiivista toimintaa. Rajanveto salassa pidettävien ja julkisten asioiden välillä ei saisi olla epäselvä.

Toimittajat saavat poliisiin liittyvistä asioista tietoa myös muista lähteistä kuin poliisilta. Poliisia tarvitaan usein vain vahvistamaan tiedot oikeiksi. Poliisin ei pidä kysyttäessä valehdella toimittajille sen paremmin kuin kenellekään muullekaan, mutta vastuu esimerkiksi käynnissä olevan rikostutkinnan vahvistamisesta kuuluu aina tutkinnanjohtajalle.

Poliisin viestintäkäytäntöjen tulisi olla koko maassa yhdenmukaiset. Paikalliset tiedotusvälineet toki eroavat toimintatavoiltaan, mutta poliisin tulisi pyrkiä eettisesti kestävään ja tasa-puoliseen tiedottamiseen kaikissa tilanteissa. Poliisin viestinnän valvominen kuuluu esimiesten tehtäviin.

Skuuppi vai poliisitiedote?

Poliisin oma-aloitteisuus ja avoimuuden lisääminen, silloin kun se on mahdollista, koetaan tiedotusvälineissäkin hyväksi tavaksi toimia. Poliisin ei pidä auttaa yksittäisiä tiedotusvälineitä löytämään vetäviä uutisaiheita, eikä poliisin myöskään ole välttämätöntä välittömästi tiedottaa, vaikka yksittäinen toimittaja saisikin omista lähteistään tietoa poliisitutkinnassa olevasta tapauksesta. Silloin kun poliisi päättää tiedottaa, tulee sen aina tapahtua tiedotusohjeiden mukaisesti.

Eettisesti epäilyttäviä tilanteita syntyy esimerkiksi silloin, jos toimittajan ja poliisin välille syntyy kiinteä tiedonhankintasuhde, jossa poliisia palkitaan jollain tavalla. Esimerkiksi poliisi syyllistyy lahjuksen ottamiseen, jos hänelle lähetetään säännöllisesti ilmaiseksi jonkin lehti kotiin tai muu huomion osoitus korvaukseksi siitä, että hän toimii kyseisen tiedotusvälineen epävirallisena tietolähteenä. Myöskään epävirallisista taustatilaisuuksista toimittajien kanssa ei saisi muodostua tiedotustilaisuuksia.

Poliisin tiedotuksen tulee olla tasapuolista ja perustua kirjallisiin tiedotteisiin, jotka julkaistaan myös poliisiyksikön omilla Internet-sivuilla. On tärkeää, että poliisi organisaationa itse kontrolloi tiedottamistaan, ja että tiedotettujen asioiden sisältö voidaan jälkikäteen tarkistaa. Tämä on myös poliisin oman oikeusturvan kannalta tärkeää. Kun rikosjutuissa tutkinnanjohtaja päättää tiedottaa jutustaan, on luonnollista, häneen ovat yhtey-

dessä ammatikseen rikosasioita seuraavia toimittajia. Heidän kauttaan tieto usein julkaistaan oikein ja ilman suurempia asiavirheitä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että poliisi voi tiedottaa vain yksittäiselle toimittajalle.

Erityisesti tilanteissa, joissa tutkitaan yhteiskunnallisesti merkittävää juttua, julkisuuden henkilöön liittyviä rikosepäilyjä tai poliisiin kohdistuvia rikosepäilyjä, kasvavat tiedotuspaineet. Tällöin on viestinnän hoitamiseen erikseen kiinnitettävä huomiota. Samoin suurta julkisuutta herättävissä erityistilanteissa tulee poliisin viestinnän hoitamiseen kiinnittää erikseen viestinnän hallitsevia henkilöitä.

Aiheuttaako poliisin viestintä pelkoa?

Poliisin tehtävä on pitää yllä kansalaisten turvallisuutta ja samalla parantaa ihmisten käsitystä ympäristönsä todellisesta turvallisuuden tilasta. Yksittäisten, äärimmäisen väkivaltaisten tai muuten poikkeuksellisten rikosten ja onnettomuuksien saama runsas julkisuus vääristää helposti kansalaisten turvallisuuden tunnetta. Lisäksi esimerkiksi väestön ikääntyminen ja keskittyminen voimistaa yleistä turvattomuuden tunnetta, jota lisääntyvä rikosten ja onnettomuuksien uutisointi ei ainakaan hillitse.

Vaikka tilastollisesti rikollisuus ei kasva tai jopa vähenee, rikoksen uhriksi joutumisen pelko on jopa lisääntynyt. Hetkellisesti jonkin yksittäisen rikoksen tai onnettomuuden saama runsas julkisuus voi lisätä tällaisia pelkoja. Lisäksi rikosuutisoinnin viihteellistyminen ja kehittyminen draamallisemmiksi lisää viestinnän tunteisiin vetoavaa vaikutusta.

Poliisin tiedottamisella rakennetaan todellisuuteen perustuvaa turvallisuuden tunnetta. Tuleeko poliisin kertoa dramatisoiduissa dokumenteissa esimerkiksi erityisen rajuista väkivaltarikoksista, on turvallisuuden tunteen rakentumisen näkökulmasta pohtimisen arvoinen kysymys.

Poliisin on joka tapauksessa omassa tiedottamisessaan vältettävä dramatisointeja ja keskittyttävä tosiasioihin. Lisäksi todistamatonta tieteellisyyttä ja epätieteellisiä perusteluja on vältettävä. Erityisesti tilastojen käyttö viestinnässä edellyttää perusteellista valmistelua ja vertailulukujen huolellista tarkistamista. Poliisin on tiedottaessaan tukeuduttava luotettavasti tutkittuihin faktoihin.

Julkisuuteen kannattaa suhtautua asiallisen positiivisesti ja tilaisuus ennalta estävään tiedottamiseen tulee aina käyttää. Suorat julkisuudessa esitetyt asiavirheet poliisin on korjattava ja tarkoitushakuisten ristiriitojen esiintuomista on vältettävä.

Vuotaako poliisi?

Viestinnän vastuut on poliisin ohjeissa määritelty. Eettisesti vahva viestintäkuultuuri edellyttää, ettei epävirallista virka-asioista tiedottamista tai tietojen vuotamista hyväksytä. Tiedottaminen on aina virkatyötä. Poliisin ulkoisen tiedottamisen on oltava luotettavaa ja aina oikeisiin tietoihin perustuvaa ja sen tulee olla nopeaa, tasapuolista ja aktiivista. Eettisesti objektiivinen poliisin tiedottaminen ei leimaa eikä halvenna yksittäisiä ihmisiä tai kansanryhmiä. Virheelliset tiedot tulee oikaista ja puutteellisia tietoja täydentää.

Ensietiedottamisen kaikista poliisin asioista tulisi tapahtua aina kirjallisesti ja viesti tulisi saattaa yleisesti ja samanaikaisesti kaikkien tiedotusvälineiden saataville.

Lisäksi poliisiyksiköiden velvollisuus on seurata kansalaisten julkisuudessa esittämiä kysymyksiä ja vastata asiallisiin kysymyksiin. Jos poliisin sisältä vuotaa luottamuksellista tietoa, herää aina kysymys miksi. Tietojen vuotaminen on epäeettistä, mutta synnyttää myös vakavan epäilyn suoranaisestä korruptiosta.

Mihin loppuu virkamiehen sananvapaus?

Sananvapaus kuuluu myös virkamiehille. Poliisien on kuitenkin yksityiselämäänsäkin liittyvässä tiedotustoiminnassa huomioitava ammattinsa vuoksi heille muodostuva yhteiskunnallinen asema. Poliisin ulkoisen tiedottamisen keskeiset periaatteet ja lait koskevat myös virkamiesten vapaa-aikanaan ja yksityiselämässä harjoittamaa työasioihin liittyvää viestintää. Virkamieslaki säätelee virkamiehen oikeutta julkaista työtehtäviin liittyviä tietoja. Palvelussuhde pitää ymmärtää laajasti. Se koskee myös virka-ajan ulkopuolista aikaa.

Kaikki julkisuudessa näkyminen ei ole tiedottamista. Kun virkamies esittää henkilökohaisia mielipiteitään julkisuudessa, on kysymys kansalaisten perusoikeuksien käytöstä. Mielipiteen ilmaisemisen kieltäminen rajoittaisi sanan- ja mielipiteenvapautta. Tästä syystä on tärkeää kertoa, esittääkö näkemyksensä julkisuudessa poliisina vai yksityishenkilönä. Poliisimiehenä yleisesti tunnetun henkilön voi olla vaikeaa tehdä tätä erotte-
lua uskottavasti, jolloin huolellinen harkinta on tarpeen.

Poliisimiesten julkinen esiintyminen on siis sallittua. Eettiset periaatteet huomioiva avoin keskustelu tiedotusvälineissä, kuten myös poliisin sisäisessä viestinnässä on hyvä asia. Virkamiesten osallistuminen alaansa koskevaan keskusteluun on omiaan edistämään tiedon välitystä ja työpaikan sisäistä toimintakykyä.

Työasioihin tai virka-tehtäviin liittyvä yksityinen mielipiteen ilmaus on aina kuitenkin syytä tarkoin harkita. Salassapidon piiriin kuuluvien asioiden kertominen julkisuudessa on ilman muuta kiellettyä. Yksittäisen virkamiehen ei tule myöskään nostaa julkisuuteen työ- tai virka-asioita, vaan asiat käsitellään sovittujen tiedotusvastuiden mukaisesti.

Tällainen tiedottaminen on ristiriidassa poliisin ohjeiden kanssa ja rikkoo viestinnän suunnitelmallisuuden ja tasapuolisuuden periaatteita. Epävirallinen asioiden kertominen myös loukkaa tiedotusvastuussa olevan virkamiehen oikeuksia. Lisäksi poliisin maineenhallinnan kannalta on ongelmallista, jos sisäisiä asioita käsitellään ennen aikaisesti julkisuudessa tai julkisuuden kautta. On eettisesti arveluttavaa hyödyntää virka-asemaa viestimissä omien etujen, kuten esimerkiksi poliittisen uran ajamiseksi.

Luku 9. LAHJOMATON POLIISI

Arvona oikeudenmukaisuus ja ammattitaito, tavoitteena lahjomattomuus

Tapaus 1

Mieshenkilö pysäytettiin ylinopeuden takia. Pian poliisiautoon tultuaan mies alkoi vaatia, että sakkoa kirjoittavan ylikonstaapelin tulisi luopua toimenpiteestä. ”Ettekö tunne minua”, mies kysyi. ”Varmaan olet käynyt hakemassa meiltä halpoja lenkkareita”, mies jatkoi. ”En tunne teitä, enkä edes harrasta urheilua”, totesi ylikonstaapeli ja kirjoitti ylinopeussakon loppuun.

Tapaus 2

Mieshenkilö joutui poliisipartion pysäyttämäksi pian Tallinnan laivasta ulos ajettuaan. Partio puhallutti miehen ja alkometri osoitti 1,0 o/oo. ”Eiköhän pojat sovita tämä asia näin”, mies ehdotti ja tarjosi poliiseille 100 euron seteliä siitä, että poliisit luopuisivat jutusta. Poliisimiehet kiikuttivat miehen verikokeen kautta poliisiasemalle ja tekivät rattijuopumusilmoituksen lisäksi myös rikosilmoituksen lahjonnan yrityksestä.

Tapaus 3

Eikan Grilli tarjoaa poliisille ilmaiset kahvit ja tuntuvan alennuksen grilliannoksesta jokainen kerta, kun virkapukuinen poliisipartio käy paikalla. Tällä toiminnalla Eikan Grillin omistajan tarkoituksena on parantaa liikkeensä ja sen ympäristön turvallisuutta ja siten tehostaa liiketoimintaansa. Saako Eikan Grilli parempaa turvallisuuspalvelua kuin Eilan Grilli toisessa kaupunginosassa, mistä poliisi ei saa alennusta eikä ilmaisia kahveja?

Kuten esimerkit todellisesta elämästä osoittavat, poliisi törmää silloin tällöin lahjontayrityksiin virkatehtäviä hoitaessaan. Korruptiolla tarkoitetaan valta-aseman väärinkäyttöä oman edun tavoitteluun. Virkamies voi toimia toimivaltansa mukaisesti, mutta esimerkiksi käsitellä suosikkiensa asiat nopeammin kuin muiden. Hän voi myös toimia toimivaltansa vastaisesti, esimerkiksi jättämällä kollegan rikkeen ilmoittamatta tai tutkimatta. Korruption määrittely on myös kulttuurisidonnaista. Hyvä veli –verkostot ja sukulaisten suosiminen ovat myös korruptiota, vaikkei siihen aina suhtauduta kovin vakavasti. Lahjonta on Suomessa harvinainen korruption muoto, joka meillä on harvinaista. Tärkeää on huomata, että korruptiota esiintyy monessa muodossa ja monenlaisissa yhteyksissä. Ellei asiaa tiedosta ja pidä varaansa, saattaa tilanne yllättää.

Korruptiosta voidaan tunnistaa useita tasoja kuten näkyvä korruptio ja sen vastakohtana piilokorruptio sekä edellä oleviin nähden rinnakkainen rakenteellinen korruptio. Rakenteellinen korruptio on ehkä vaikeimmin havaittavissa. Rakenteellisessa korruptiossa organisaatiokulttuuri on hyväksynyt tietyt pelisäännöt normaalitoimintaan kuuluvaksi ja se vaikuttaa kaikilla toiminnan tasoilla. Korruption monimuotoisuuden tunnistaminen edistää lahjomattomuutta.

Poliisin on suhtauduttava erityisen herkästi tilanteisiin, jossa lahjonnan ja normaalin vieraanvaraisuuden raja lähestyy. Mieluummin kannattaa valita tiukempi linja, kuin ottaa riski. Kun kyse on vapaa-aikaan liittyvästä sponsoroinnista, veroasioista, vieraan-

varaisuudesta tai alennuksista voi helposti jäädä tiedostamatta, että kyse on epäeettisestä toiminnasta tai virka-aseman hyväksikäyttämisestä. Eettinen valinta tehdään jokapäiväisessä elämässä.

Poliisi julkisena hankkijana

Paitsi poliisin toimivallankäyttö ja turvallisuuspalvelujen tuottaminen, niin myös poliisin tekemät merkittävät vuotuiset palvelujen ja materiaalin hankinnat ovat yritysmaailman kiinnostuksen kohteena. Poliisi julkisena hankkijana on samassa asemassa kuin muutkin julkisyhteisöt. Laki julkisista hankinnoista ja sen nojalla annetut asetukset ja ohjeet säätelevät hankintatoimen teknisen toteutuksen. Eettisen pohdinnan mielenkiinnon kohteena ei niinkään ole hankintamenettely kuin palvelujen ja tavaroiden myyjien poliisiin kohdistama markkinointi.

Rikosoikeudellisen rangaistavan korruption raja on yleensä selvä, mutta miten suhtaudumme muuhun hankintapäätökseen ja palvelustenostosopimusten pysyvyyteen vaikuttavaan toimintaan. Mikä tarkoitus on esim. vuotuisilla joululahjoilla (viinit, kravattit, suuret konvehti- ja kukkalähetykset jne.)?

Luottamus edellyttää ehdotonta lahjomattomuutta

Poliisin työssä yksi tärkeimmistä asioista on luottamus. Luottamus voi vaarantua, vaikka taloudellinen tai muu etu ei tosiasiallisesti vaikuttaisikaan virkatoimiin, jos se kuitenkin ulkopuolisen silmin saattaa vaikuttaa niihin. Lainsäädännön mukaan virkamiehen on kaikessa virkatoiminnassa laillisen seuraamuksen uhalla tarkoin noudatettava lakia. Säännöksistä on johdettu ns. hallinnon lainalaisuuden periaate, joka asettaa rajat virkamiesten ja viranomaisten julkisen vallan käytölle ja luo perustan virkamiehen yleisille velvollisuuksille.

Raja sen välillä, milloin kyseessä on yhteistyökumppaneiden keskinäinen yhteistoiminnan edistämistilaisuus verrattuna siihen, milloin kyseessä on virkatoimeen tai julkiseen hankintaan vaikuttaminen ei aina ole selvä. Edellä olevista esimerkeistä ei voida sormella osoittaa, mikä on oikein ja mikä väärin. Kategorinen luokittelu sallittuihin ja ei-sallittuihin on kestävätkin arkipäivän tilanteissa. Eettinen pohdinta poliisin arvojen pohjalta antaa vastauksen kulloiseenkin ongelmatilanteeseen.

Virkatoimien suorittamiseen liittyy tasapuolisuuden ja objektiivisuuden vaatimus

Virkatoiminnan lainmukaisuus on perustana sille, että julkista valtaa käytettäessä tehtävät suoritetaan yleisesti hyväksyttävällä ja asianmukaisella tavalla. Virkamiehen virkatoimien suorittamiseen liittyykin erityinen tasapuolisuuden ja objektiivisuuden vaatimus. Julkisen luotettavuuden vaatimus edellyttää, että virkamiehen toiminta on aina puolueetonta ja päämääränä yleisen edun kannalta paras lopputulos. Virkatoimet tulee suorittaa aina objektiivisesti ja ilman virkamiehen oman edun tavoittelua.

Virkamieslain mukaan virkamies ei saa vastaanottaa tai vaatia taloudellista tai muuta etua, jos se voi heikentää luottamusta virkamieheen tai viranomaiseen. Edun vastaanottamisen vaikutus tulee aina arvioida objektiivisista lähtökohdista eli siis ulkopuolisen näkökulmasta.

Virkatoimi ei ole kaupan

Lahjusrikoksen täyttyminen edellyttää siis, että lahjonnan kohteena olevalla virkamiehellä on työssään joko vaikuttamis- tai päätösvaltaa. Virkamiehellä on lisäksi oltava mahdollisuus vaikuttaa lahjojaa koskevaan asiaan tai tehdä päätös lahjojaa koskevassa asiassa juuri nyt tai tulevaisuudessa. Kaikki vaikuttamispyrkimykset eivät ole suinkaan moitittavia. Virkamiehen toimintaan voi pyrkiä vaikuttamaan laillisin keinoin, esimerkiksi keskustelemalla hänen kanssaan, tuomalla itselle tärkeät seikat virkamiehen tietoon, toimittamalla hänelle asiakirjoja, käyttämällä oikeussuojakeinoja jne.

Poliisin on tärkeää noudattaa tarkasti sen toimintaa säätelevää normistoa ja toimia harkintavaltansa rajoissa. Lisäksi poliisin on hoidettava myös yksityiselämän asiat niin, että esimerkiksi hänen taloudellinen asemansa, yksityiselämänsä tai alkoholin käyttönsä on hallinnassa. Virkamies voi työssään ja vapaa-ajallaan joutua tilanteisiin, joissa hänen moraaliaan ja puolueettomuuttaan koetellaan. Hänen tulee välttää niin työssään kuin vapaa-aikanaan kaikkia sellaisia tilanteita, joiden johdosta hän voisi olla myöhemmin kiristyksen kohteena. Kiristäminen koskee tavallisesti sellaista poliisimiehelle negatiivista seikkaa, jonka paljastamiselle olisi poliisimiehen työnantajalle, hänelle itselleen tai perhe-elämälle niin haitalliset seuraukset, että poliisimies tekisi huomattavia uhrauksia pitääkseen asian salassa.

Suomalaisessa lahjushistoriassa tyypillinen lahjontatapaus liittyy virkamiehelle kustannettuun matkaan tai muuhun epätavalliseen lahjaan. Lahjonnasta voi olla kyse myös silloin kun perheenjäsenet ovat tämän tyyppisen huomion kohteena.

Tapaus 4

Johtava virkamies oli tehnyt uudelleen huoltosopimuksen viraston autojen huollosta neljäksi vuodeksi toisella paikkakunnalla olleen yrityksen kanssa. Viraston käytössä olleiden autojen huoltokustannukset olivat vuositasolla n. 9.000 euroa. Sopimuksen allekirjoittamisen jälkeisenä keväänä huoltoliike onnitteli johtavan virkamiehen tytärtä tämän ylioppilaaksi valmistumisen johdosta Turkin matkan sisältäneellä lahjakortilla.

Kun intressi vaikuttaa virkamiehen toimintaan kasvaa, muuttuvat keinotkin toisenlaisiksi. Ulkomailta tunnetaan tapauksia, joissa tutkijan pankkitilille on siirretty huomattava rahasumma. Samaan aikaan on pyritty vaikuttamaan virkamiehen päätöksentekoon uhkaamalla, että rahasiirto paljastetaan. Vastaavasti pankkitilille tullee suorituksesta on voitu esim. nimettömällä kirjeellä ilmoittaa virkamiehen esimiehelle tai lainvalvontaviranomaisille. Tällaisella menettelyllä on yritetty luoda kuvaa poliisin lahjottavuudesta ja siitä, ettei poliisin toiminta olisi luotettavaa.

Virkamiehen ei pidä myöskään hyötyä virastaan muuten kuin maksetun palkan muodossa. Lahjan, oli se sitten ulkomaanmatka, viikon mökkivuokra Lapissa tai konserttiliput teatteriin, tarkoituksena on vaikuttaa virkamiehen toimintaan. Tällaisen huomionosoituksen jälkeen virkamies saattaa kokea olevansa kiitollisuudenvelassa lahjan antajaan nähden. Vaikka huomionosoitus tuntuisi mitättömältä sen saamisen hetkellä, saattaa kiitollisuudenvelan tunne syntyä myöhemmin. Aina ei ole kyse suoranaisesta päätöksentekoon vaikuttamisesta vaan kyse voi olla pyrkimyksestä vaikuttaa virkamiehen suhtautumiseen lahjan antajaan. Lahjan tarkoituksena on saada aikaan myönteisiä tunte-

muksia lahjan antajaan nähden, joka saattaa nostaa kynnystä tehdä kielteinen päätös lahjanantajan asiassa.

Poliisin toimintaa säätelevät mm. esteellisyyssäännökset, jotka juuri lahjontatapauksia silmällä pitäen ovat avainasemassa. Poliisin on noudatettava kaikissa tilanteissa tarkoin kaikkia hänen toimintaansa koskevia määräyksiä ja säännöksiä ja erityisesti esteellisyyssäännöksiä, koska niiden noudattamisella kaikki lahjontatapaukset voidaan välttää. Jos virkamies saa asiakkaaltaan esim. maksetun ulkomaanmatkan, on hänen heti jääväntävä itsensä ja pidättäydyttävä käsittelemästä matkan hankkineen asioita. Poliisin toimintaa koskevat säännöt ovat noudatettavaa ohjeistusta myös periaatteellisilta osiltaan. Poliisi on merkittävä julkisen vallan käyttäjä, jonka odotetaan toimivan poliisin toimivallan rajoissa ilman, että tapahtuisi sen enempää toimivallan ylittämistä kuin alittamistakaan.

Jos sinulle on epäselvää, liittykö saatu lahja jollakin tavalla virkatoimeen, on tarpeen pohtia, mikä on se peruste, jonka vuoksi olet huomion kohteena. Tällainen kytkentä voi olla sukulaisuus, ystävyys tai tietty merkkipäivä. Silti on hyvä pohtia myös sitä, olisinko tällaisen huomion kohteena,

- jos en toimisi poliisivirassa ja

- jos en voisi vaikuttaa lahjan antaneen tahon asioiden käsittelyyn tai päätöksentekoon.

Korruptiota on torjuttava aktiivisesti

Korruptio vie pohjan pois työyhteisön sisäiseltä luottamukselta ja yhteishengeltä. Se vaikuttaa heti työyhteisön toimintaan ja ulkoiseen kuvaan ja yksi tapaus – oli siinä aiheetta tai ei – leimaa nopeasti koko työyhteisön. Näin menetettyä kansalaisten ja poliisin välillä ollutta luottamusta on hyvin vaikea palauttaa siitäkkin huolimatta, vaikka kyse oli vain epäilystä.

Työyhteisössä ilmenneet, lahjontaan liittyvät viitteet ovat useimmiten muodossa tai toisessa työyhteisön kulttuuriin sidottuja. Kyseessä on työyhteisön tapa toimia. Se saattaa ilmetä huolimattomana työnä, työtä ja työaikoja koskevien sääntöjen rikkomisena tai suurpiirteisenä toimintana tilanteissa, joissa tarkka sääntöjen noudattaminen olisi ollut paikallaan. Työyhteisöjen esimiehet ovat avainasemassa lahjontaan liittyvien viitteiden torjunnassa. Lahjontaan ja korruptioon liittyviä viitteitä ei työyhteisöissä saa sietää. Niiden ilmestyttyä oireisiin on puututtava heti ja tavalla, joka yhteisössä huomataan. Jokainen puuttuminen on viesti virkamieskollegoille siitä, miten työyhteisö korruptioon suhtautuu. Näin luodaan kuvaa korruptiosta vapaasta viranomaisesta. Tämä kuva välittyy myös työyhteisön ulkopuolelle ja uusille työntekijöille.

Korruption aktiivista torjuntaa on ennen kaikkea se, että asiasta keskustellaan työyhteisössä. Esimiesten toimesta on hyvä selvittää, mitä etuuksia esimiehet itse ja muu henkilöstö saa asiakkailta tai muilta sopimuskumppaneilta. Yhdessä arvioidaan menettelyn eettinen kestävyys. Julkisyhteisö antaa itsestään hyvän ja luotettavan kuvan, kun sillä on yhtenäiset menettelytavat esim. lahjojen palauttamisessa. Lahjan palauttaminen ei ole epäkohteliasta, kun se tehdään asianmukaisesti ja perustellen yhteisön arvoilla.